УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ, ЭРГИМ ТАРААЖЫЛАР!

Бүгү чурттарның пролетарилери, каттыжыңар!

1925 чылдан чыдаалыгаш

ШЫН

1972 чыл. ОКТЯБРЬ 10 ВТОРНИК. № 239 (9097). Орта-2 чыл.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Дүүн Тыванын тараажылары 110.739 тонна тарааны күрүне шыгжамырынче урган болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле ажыр күүсеткен. Ол болза планның 100.7 хуузу-дур.

Районнар аайы-биле мындыг болган:

Районнар	Планы (тонна)	Сатканы (тонна)	Хуузу
ТАНДЫ	56000	48781	87,1
БИИ-ХЕМ	13000	14068	108,2
КАА-ХЕМ	27.000	34184	126,2
УЛУГ-ХЕМ	5.580	3952	70,8
ЧӨӨН-ХЕМЧИК	4.940	3223	65,2
БАЙ-ТАЙГА	130	188	144,6
КЫЗЫЛ	5000	5527	110,5
БАРЫЫН-ХЕМЧИК	1300	894	68,7

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫН — КЫШКА

Бистиң республиканың культура албан черлериниң ажылдакчылары ССР Эвилелиниң 50 чыл болур оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкиниг күүседир дээш шудургу ажылдап, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге тодаргай үлүүн киврип турарлар.

Культура одагларының материалдыг базазы экижип, оларның саны өзүп турар. Чүгле соолгу ийи чылдарда күрүне шугуму болгаш ажыл-агыйларның күжү-биле он ажыг чаа клубтарны, культура бажыңнарын, кызыл-булуңнарны, Ак-Довуракты Культура ордузун тудуп ажыглаага киргеп. Дыка хой культура четкилеринге капитал септелгени чоруткан.

Партия, совет органнар чоннуң дыштанылгазының төвү болур культура албан черлериниң ажылын экижидип, материалдыг базазын быжыглаар херекке деткимче дузаны көргүзүп келген. Ук албан черлериниң ажылынга партийжи удуртулга коску рольдуг боон турар, бо талазы-биле үлегерлиг ажылдап турар партия организациялары республикада хой.

Каа-Хемниң, Бии-Хемниң партия райкомнары база Кызыл хооркому соолгу чылдарда бо талазы-биле ажылды экижиткен. Үстүнде айытқан районнарда кышка белеткелди ой-шаанда шыпарлыг чоруткан, одаар чүүл-биле бүрүн хавдыртынган.

Каа-Хем районуң «Бурунгаар», «Кызыл тук», «Бүрен» совхозтарының партия организациялары, ында дирекциялар культура албан черлериниң материалдыг базазын экижиндеринче доктаамал сагыш салып турар. Адаанывыс ажыл-агыйлар чүгле бо чылын безин дериг-хереклелдер, хогжум аймаа, идик-хеп дээш оске-даа чүүлдер садып алырынга он муң ажыг рубльди үндүрүп берген. Сарыг-Сеңге музыка школазын, Бай-Соотте клубту бүрүнү-биле эде кылып чаартқан. Бо чылдың февральда «Бурунгаар» совхозтуң төвүнде делгем спорт залдыг, янзы-бүрү бөлүгүмнер ажылдаар өрээлдериг улуг Культура бажының ажыглалда киргеп.

Бо хүнге чедир республиканың клуб, библиотека, кызыл-булуңнарының болгаш кино четкилериниң албан черлериниң 80 хире хуузу септеттинген, одаар чүүлдүн чүгле 70 хуузун сөөртүп алган.

Эрткен чылдарга бодаарга, Таңды, Улуг-Хем, Өвүр районнарның партия, совет база ажыл-агый органнарының талазындан чамдык хемчеглерни алганының түңнелинде культура албан черлери ой-шаанда септеттинген, клубтарга хереглээр дериг-хереклелдерни садып ап, чаагайжыдылга ажылдары чоруттунганын айтып болур.

Арыг-силиг, чылыг, чырык, чараш кылдыр дериттинген клуб, библиотекага кээп культурлуг дыштаныры кымга-даа күзенчиг. Күженнишкиниг ажыл-иштиң соонда организастыг дыштанылгага, культура-массалыг хемчеглерге киржири культурлуг кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

Онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг мурнакчы ажылдакчылар культура албан черлериниң ажылын эки удуртып, чонга мактадын турарлар. Улуг-Хемниң Арыг-Үзүүнде Культура бажыңының директору коммунист Болат Сержикей. Таңдының Дүргенде көдээ Культура бажыңының директору Ольга Чистобаева, Туранның Культура бажыңының директору Марк Оюн болгаш өскелерни-даа аңаа хамаарыштырар бис. Ук культура одагларында идей-кижизидилгелиг ажыл бедик деңнелде, ажылды план ёзугаар чорудып турар.

Республиканың культура хогжүлдезинге үре-түңнелдиг үлүг-хуузун киврип турар ажыл-агый удуртукчуларын чоргаарал-биле адап болур. Эрзиниң «Чаа орук» колхозунуң даргазы С. С. Сакты-Сюрюн, Тожунуң «Тоора-Хем» совхозтуң директору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. С. Тамдын-оол, Чоон-Хемчикте «Большевик» совхозтуң директору Д. С. Куулар ышкаш удуртучулар культура албан черлериниге ажылды партийжи ёзу-биле корун, оларның материалдыг базазын экижидериниче кичээнгейни күштелдирген. Септелге-дерилге ажылдарынче сагыш салып, культура албан черлериниң ажылдакчыларын бажың-балгат-биле эки хандырып, клуб, библиотека болгаш кино четкилиниге ажылдаар тускай мергежилдиглерни ажыл-агый шугуму-биле ооредип турары эки.

ССРЭ-ниң 50 чыл болур юбилейинге чедир эвээш үе арткан. Көдээнің болгаш хоорайның культура одаглары юбилейге тураскаатқан масса-политиктиг болгаш культура-массалыг хемчеглериң төвү болган турар ужурлуг. Клубтарның болгаш культура бажыңнарының арыг-шевер байдалынче, дерилге-саасталгазынче сагыш салыры чугула. Партияның XXIV съездизиниң шинтпирлерни күүседириниче, ССРЭ-ниң 50 чыл оюн төлептиг уткуурунче чонну сорук киврип, кыйгырын турар стенділер, плакаттар, лозунгар көскү черни эзлээр. Бо талазы-биле тодаргай ажылдарны чорударының чугулазын СЭКП обкомунуң VI пленуму айытқан.

Бистиң республикада чамдык партия, совет органнар культура албан черлериниң ажылынче кошкак кичээнгей салып турар. Тес-Хем, Бай-Тайга дээш оске-даа чамдык районнарның культура албан черлериде байдал чылдан чылче экиживезинин чылдагааны чүдел? Бөгүнге чедир Тес-Хемниң чеди клуву, библиотекаларының чаңгызы-даа четче септеттинмээн, кышкы байдалга ажылдаарынга таарыштыр тургустунмаан. Самагалдай суурда Культура бажыңының тудуу дөрт чыл иштинде уламчылаш, ам-даа доозулбаан.

Моңгун-Тайганың Моген-Бүрепде, Бай-Тайганың Кызыл-Дагда болгаш Тээлиниң Культура бажыңы четче септеттинмээн, одаар ыяш сөөртүнмээн. Клубтарның девискээри эмге-секее чок, дерилге багай. Таңдының «Элегес» совхозтуң төвүнде болгаш Каңкта клубтарга одаар ыяш бөгүнге чедир белеткеттинмээн турда, Элегес көдээ Совединиң даргазы эш Анучин кандыг-даа хемчег албайн турарын чүүңү-биле тайылбырлаарыл? Бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр херек.

Баштайгы хар чаан, соок дүжүп келген үеде чоннуң культурлуг дыштанылгазының төвү—культура одагларынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузары чер-черде партия, совет хой-ниити органнарның чугула сорулгазы болур. Ынчангаш республиканың культура албан черлери өске бүгү ажылдар-биле чергелештир эң чоокку хуусаада чедир кылдынмаан септелге ажылдарын доозуп, одаар чүүлдү четчири-биле соортуп албышаан, клубтарның оттары үргүлү чырып турарын чедип алыры— ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинге база бир базым болур.

Бистиң интервьювус

Көдээ ишчилериниң улуг чедишкини

Дүүн, бистиң республиканың ажыл-ишчилери кайгамчык улуг тиилелгени чедип ап, күрүнеге 110 муң тонна тараа садар бедиткен социалистиг хүлээлгезин күүседипкен. Ол болуушкун-биле холбаштыр республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, республиканы дүжүт ажаап алыышкынын эрттирер талазы-биле оперативтиг болуктуң удуртукчузу В. Е. Серяковбиле бистиң корреспондентивис интервью кылган. Ону мооң адаанда парладывыс.

— Бо улуг чедишкинни чедип алырынга кайы районнарның ажыл-агыйларының улуг үлүү киргенил, Владимир Ефимович?

— Соолгу наңы хонукта атаар-бойдустуң таарымча чок байдалы турза-даа, республиканың дыка хой ажыл-агыйлары күрүнеге тараа садар талазы-биле шалыкын ажылдаанын демдеглээр апаар. Ылаңгыя бистиң тараалаң районнарывыс Каа-Хемниң болгаш Бии-Хемниң ажыл-агыйлары ажаап алыышкынның болгаш күрүнеге тараа садарының темпизин эрткен бөш хонукта дыка бедиткен. Чогум-на бистиң бөгүнгү социалистиг хүлээлгевисти күүседип ап, улуг тиилелгелиг болганывыска ол районнарның улуг үлүү киргенин демдеглевес аргажок. Эрткен чылын бистиң республиканың ажыл-агыйларындан Төрээн чурттуң шыгжамырынга 62 муң тонна тараа кирген болза, бо хүнге чедир бистиң ажыл-агыйларывыс 110.739 тонна тарааны садып, боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин 100,7 хуу күүседин алыр аргалыг болганы өөрүнчүг. Тараа садарын колхозтар болгаш совхозтар ам-даа үргүлчүлээр апаар.

— Амгы үеде ажаап алыышкының чоруп турарының байдалын чугаалап берип көрүгөрем.

— Дүжүт ажаап алыышкыны республикада ам-даа шыкпарылбаан деп чугаалап болур. Чамдык черлерде эрте дүшкен хар, соок дүннер, боран хүннер чаагай үнген тарааларны ажаап алырынга дыка шаптыктаан. Ынчангаш республикада ниитизи-биле ам-даа 68 муң га хире тараа ажаап алдынмаан, ооң иштинде 30 муң га тавычада, 38 муң га сыпта хевзор. Ынчангаш ажыл ам-даа хой деп билир херек.

— Дүжүт ажаап алыышкының дүрген доозар талазыбиле силерниң удуртун турарыңар оперативтиг болук кандыг хемчеглер ап турарыл, Владимир Ефимович?

— Тараа ажаап алыышкының доозупкан ажыл-агыйлар кайы хой. Олар боттарының комбайннарын, автомашиналарын, механизаторларын ону доозуп чадажы берген өөрүнге дузалажыр кылдыр чорудуп турар. Эң берге байдал улуг тараалаң районнарның бирээзи — Бии-Хемге онаашкан. Ынчангаш оларже Каа-Хемниң ажаап алыышкының доозупкан ажыл-агыйларындан 32 комбайнны чоруткан. Кызыл хоорай Совединиң совхозтары база-ла олче 15 комбайнны чоруткан. Таңды тараазының боттары ам-даа дооскалак болза-даа бии-хемчилерге дузалажыры кылдыр 9 комбайнны комбайнерлөрү-биле кады чорудуп берген. Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйларынга дузалажыры-биле кожазы Барыын-Хемчиктен дүүн 15 комбайнны чорудуп берген. Мындыг янзылыг хемчеглерни ап чоруткулаан бис. Ооң ыдай хоорайларның чурттактылары, албан организация, будүрүлге черлери кижи күжү-биле ынчаар бергедеп турар ажыл-агыйларга дузалаары үргүлчүлеп турар. Кызылдың өөдредилге черлериниң сургуулдары, студентилер ажыл-агыйларга дыка улуг дузаны чедиргенин демдеглевейн барып болбас. Ол-ыктар бо чылын чаагай үнген дүжүттү ажаап алырының хөрөөнге төлептиг үлүүн киргеннер.

Дүжүт ажаап алыышкының чедишкининг чорудуп, күрүнеге тараа садары-биле чергелештир келир чылдың дүжүдүнүң магадыллалы болур үрезин уруушкунун, ооң арыглаашкының чорудары колхозтар болгаш совхозтарның мурнунда турар улуг сорулгаларның бирээзи. Бо талазы-биле республикада байдал база багай эвес. Дүүнге чедир үрезин урарының планныг онаалдазы 76 хуу күүседиптиг. Ынчалза-даа бо талазыбиле чамдык районнарда байдал куду деңнелде. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик биле Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары республиканы бо коргүзүг талазы-биле куду тыртып турар.

Бо хүннерде республиканга элээн боранчаар, ынчалзадаа 18-тен ыдай агаар экижир деп синоптиктер санап турар. Ынчангаш ажаап алыышкының доосцаан колхозтар болгаш совхозтар ону бедик темпилиг чорудун, бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглап турган чедишкининг доозар, үрезинин четтир кылдыр уруп ап, күскү чер ардарылгазының планын күүседир хемчеглерни алыр болза чогуур.

О. НАМЧЫЛАК.

«Шын» солунның КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН бөгүн күрүнеге тараа садар социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен дараазында ажыл-агыйларга алдар болдуруп : көдүрген:

КАА-ХЕМНИҢ «КЫЗЫЛ ТУК» СОВХОЗУ (директору Ю. П. ЗАНИН, парторганизация секретары У. Ч. САЛЧАК) күрүнеге тараа садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин октябрь 9-ка чедир 121,7 хуу күүсеткен.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОННУҢ «УТКА 25 ЧЫЛЫ» СОВХОЗУ (директору И. П. ГОНЧАРУК, партком секретары Н. Л. КЫЛЫН-ООЛ) күрүнеге тараа садар планныг онаалдазын октябрь 9-ка чедир 102,7 хуу күүседип алган.

Бии-хемчилериниң салыышкыны

Тараа будүрериниң көвүдедир талазы-биле улуг хүлээлгелерин Бии-Хемниң ажыл-ишчилери бо юбилейлиг чылда алган. Часкы тарылганы бедик агротехникиг деңнелге эрттиргени, тарааларының чайны ажаалдазын чогуур үеазинде организастап чоруткаңы, ооң хорадакчылары-биле демиселди күштелдиргени чогумчалыг түңнелди берген. Ынчангаш бистиң механизаторларывыс чаагай дүжүттү өстүрүп алган.

Бо чылдың тараа дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыры— районнуң ажыл-ишчиларының мурнунда шыңгыы шылгалда болуп турар. Бо чылын черниң өл-шыгы хой болганынын ужурунда тарааларының сывы амын эрттир узап үнгеш, черде чыпшыдыр чыдыпкан чорук ажаап алыышкыныны дыка парыыдалы турза-даа, колхозтарның болгаш совхозтарның механизаторлары тараа дээш демиселге ёзулуг маадырлыг чорууп көргүзүп, дүн-хүн, өл-шыкты чаашкын дивейн кызымак ажылдап турарлар.

«Кызыл тараачын» колхозтуң комбайнерлери Степан Чолдак-оол, Алексей Краузея, «Саян» совхозта Леонид Быков, Виктор Глухенко, Виктор Галактионов, «Өөк» совхозта Виктор Изосимин, Дмитрий Тимаков, Виктор Фоменко олар болгаш өскелер-даа дүжүт дээш демиселге шылгарап, хүн бүрүнүң улуг-нормазын 150 хуу чедир күүседип, мурнуку одурүүде чоруп турарлар. Оларның кижи бүрүзү агаар-бойдустуң берге байдалдары турбуже, бо күзүн 300 гектардан ажыг черниң тараазын ажаап алган.

Шаңнарда болган комбайннардан тарааны үүктел чок сөөртүрүн «Сельхозтехниканың» Туран салбырының 50 ажыг автомобильдери, район төвүнүң албан организация черлериниң хой-хой машиналары хандырып турар. Барык-ла бүгү чолаачылар хүн бүрүнүң даалгазын доктаамал ажыр күүседип турар. Оларның иштиндеп «Сельхозтехника» салбырының чолаачылары Анатолий Васильев, Петр Грибас, Андрей Беленков, Александр Баинов болгаш оскедаа хой-хой эштер кызымак-шудургу күш-ажылы-биле көдеңнин ажыл-ишчилериниң хүндүлелин чаалап алган.

Октябрьның 9-ка чедир Бии-Хем район Төрээн чурттуң шыгжамырынга 14.068 тонна эки шыпарлыг тарааны уруп, күрүне мурнунга бирги түгүла хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа ажыл-агыйлар күрүнеге тарааны пландан ажыр дужаарын үзүктелиштикин чок үргүлчүлеп шаан.

Районнуң ажыл-ишчиларының бо тиилелгезинге эң-не улуг үлүг-хуузу Ленин орденниг «Кызыл тараачын» колхозтуң ажыл-ишчилери киргенин онзалап демдеглээр херек. Колхоз күрүнеге 3800 тонна тараа садар онаалдазын 5578 тонна кылдыр күүсеткеш, тараа дужаалдазын амдаа уламчылавышаан турар. Кызыл-тараачынар дүжүт ажаап алыышкынына районнуң бирги черин ол кампанияның баштайгы хүнүндеп бөөрде тудуп келген болгаш амдаа салбаан.

Ол ышкаш багай эвес түңнелди «Саян» болгаш «Өөк» совхозтарның коллективтери чедип алган. «Саян» совхоз күрүнеге 4000 тонна тараа садар турган, 3213 тонналы дужааган, а өөкчүлер 3200 тонна садар планын 3020 тонна чедирген.

Шаңнарда тарааны арыглаарынга, келир чылдың дүжүдүнгө хереглээр үрезин уруушкунунга хой-хой колхозчулар, совхозтар азылчыныры. Кызыылдың политехникумунуң № 35 профтехучилищениң сургуулдары кызымак-шудургу чорууп көргүзүп турарлар. «Саян» совхозта шаңда ажылдап турар Маады Барыңмааның, район Совединиң депутаттары Хандыңмаа Даш-оолдуң, Наталья Корчагинаның, «Кызыл тараачын» колхозта Ольга Цыбаның болгаш оске-даа мурнакчыларының үлегери районнуң ажыл-ишчилерин улам сорук киврип турар.

Районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда ам-даа улуг ажыл-херек туруп турар. Арткан шолдерниң чаагай тараазын чидириг чокка бүрүү-биле ажаап алыр херек. Ынчаарга чаашкын, хар чаттанып ужурундан арткан тараалар черде чыпшыдыр тыткылапкан. Ооң уламындан ажылдың байдалы нарыыдап турар.

Амгы үеде Кызыл хоорай Совединиң «Көк-Тей», «Суклак» совхозтарындан келген 13 комбайн «Саян» совхозтуң тараа шолдеринде ажылдап киришкен. Шаңнарда тарааны арыглап кургадырынга, үрезинин уруп белеткээринге Кызыл болган Туран хоорайларның шефтен келген албан-аакчылары районнуң ажылышчилеринге улуг дузаны чедирип турарлар. Бо хүннерде Кызылдан 50 ажыг, а Турандан 30 ажыг шефчилер колхозтарның, совхозтарның шолдеринде ажылдап турар.

Бии-хемчилер ССРЭ-ниң 50 чыл юбилейинге төлептиг белек-биле ужуражыр дээш, дүжүт ажаап алыышкынында, оске-даа күскү ажылдарда күжүн харамнаанмайын, эрешшудургу ажылдап турарлар.

М. ДАМЧАЙ.
Бии-Хем райкүүскомунуң даргазы.

◆ МЕХАНИЗАТОРЛАР! ТЕХНИКАНЫ ЧӨП АЖЫГЛАП ТУРГАШ, АЖААП АЛЫЫШКЫННЫ ҚЫСКА ХУУСААДА ДООЗАР ДЭЭШ УЛАМ КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААЛЫҢАР!

◆ КӨДЭЭ ИШЧИЛЕР! ШАҢНАРДА ТАРААНЫ АРЫГЛАП КУРГАДЫРЫНГА, ҮРЕЗИННИ УРУП БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮҮВҮСТҮ КИИРЭЭЛИ!

Республиканың тараа шөлдеринде дүжүт ажаап алыышкыны.
С. ФЕОКТИСТОВТУН фотозу.

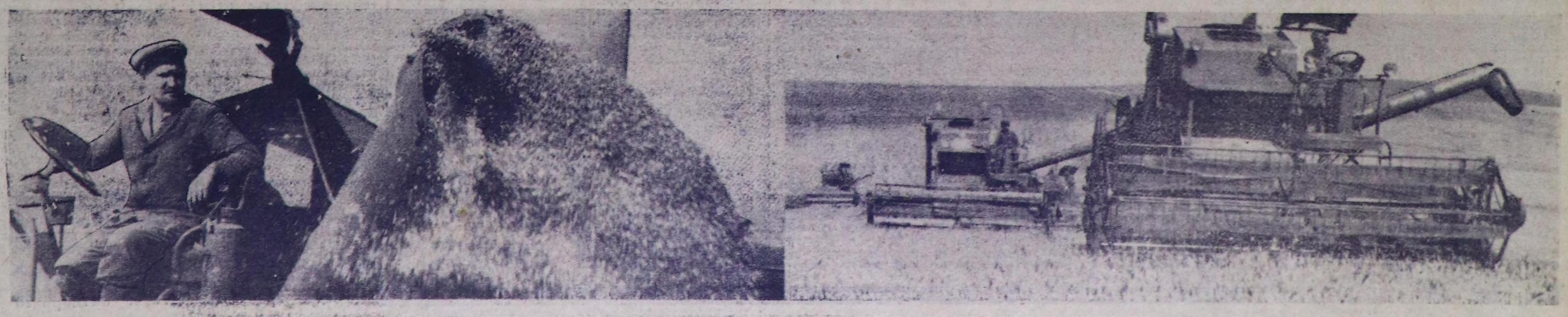

Партийжи амыдырал

КОММУНИСТЕРНИҢ ДААЛГАЗЫ

Совхоз өүдүрүлгезинге коммунистерниң авангардчы ролүн бөдидеринге, массаларга партийжи салдарны чедиреринге, ажылагыйны организастап, башкарарынга организацияның организакчы чоруун болгаш дайынчы арга-шинээзин күштелдиреринге коммунист бүрүзүнүң күүседип шыдаар аргаларын база билиг-мергежилин барымдаалап оларга берип турар партийжи даалгалар улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш партбюрониң бюрозу, партия эге организациялары коммунистерге партийжи даалгаларны бәрин, оон күүселдезин хынаарын кичәнгейге алган. Бисте коммунист бүрүзү доктаамал болгаш түр даалгаларлыг. Коммунистерге ындыг даалгаларны партия хуралдарынга, партбюрога чугаалажып көргеш, бәрин чурумчуткан.

Партия организациязының үчүдүнде бүгү коммунистиниң 61 хуузу тус-тус бүдүрүлге участоктарының аайы-биле ажылдарны харыылап турар. Олар хамыктың мурнунда боттарының онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, төлептиг болурунун үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп келген. Совхозтуң экономиказының кол угланыышкыны — хой ажылы. Хойжу сес бригаданың бежин коммунист бригадирлер удуртуп турар. Ооржак Серен, Монгуш Оттук, Сергей Ашак олар Шекпээрде, Оргу-Шөлде. Манчүректе хойжу бригадаларны хой чылда эки удуртуп келгениндеп көргүзүглери багай эвес. Шекпээрде хойжу бригаданы Серен Аныянович Ооржак бригадирлеп, ында партбөлүктү удуртуп турар. Партбөлүк хуралын план өзүгаар эрттирип, аңаа ажыл-агыйжы айтырыгларны чугаалажып, четпестерни чайладырының хемчеглерин ап келген. Ол бүгү бригаданың планныг онаалдазын күүседиринге эки салдарны чедирген, эрткен тос айларда эки көргүзүлүг болган. Төрүүр чүс хойга онааштыр 95 хураганы ап, күрүнеге дүк садар планын күүсеткен. Хойжулар ниитизи-биле 110 тонна сигенни белеткәэн. Бригадада мурнакчылар хой. Чижээ, аныяк коммунист Х. Монгуш төрүүр 100 хойдан-на 91 хураганны алган, 15 тонна сигенни белеткәэн.

Оргу-Шөлдүң хойжу бригадазында Ооржак Дажы-Намчал удурткан партбөлүкте коммунистиниң партийжи даалгаларының күүселдезин хуралдарга доктаамал дыннап келген. Ол боду күш-ажылга болгаш хөй-ниитинин амыдыралынга үлегер-чижээн, идепкейин көргүзүп турар. Төрүүр чүс хойга онааштыр эш Дажы-Намчал 106 хураганны алган. Коммунист Ондар Санчы агитатор даалгазын эки күүседип, быжыглаан малчыннарынга үргүлчү барып, беседаларны, ыыткыр номчулганы кылып берип турар. Малчын коммунистер бот-өөредилгелиг. Оларның политиктиг билиниин деннелин бедидер хемчеглерни партия эге организациялары, парткомнуң бюрозу ап турар.

Шөлде-Тейде хову бригадазында партия бөлүүнүң удуртукчузу Хөвалыг Доржу дүжүт ажаап алышкынын кыска хуусаада, чидириг чокка чорударынче угланган боттуг хемчеглерни алган. Оон түңнелинде күскү хову ажылдарының темпизи дургедээн, мурнакчыларның саны өскен.

Коммунист бүрүзү хөй-ниитиниң кандыг-бир ажылдарынга дорт киришкен турары оон устав өзүгаар хүлээлгези болур. Ынчангаш коммунистер хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киришкен турарын хандырар дээш парткомнуң бюрозу партия эге организацияларынга удуртканы күштелдирген. Автомашина чолаачызы Ооржак Дадар-оол совхоз төвүнде хана парлалгазы — «Крокодилдин» редактору. Ону чогуур үезинде үндүрүп, аңаа бижиттинген четпестерни эдип алыры-биле хамаарышкан организацияларындан негеп турар.

Бора-Тайгада партия эге организациязы (секретары Ч. Кара-Монгуш) партийжи даалгаларны коммунистериниң канчаар күүседип турарын доктаамал хынап, Уставтың негелделеринге дүүштүр ажылды чорудуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскаатқан уран үүл көрүдезинге белеткелге коммунистер идепкейлиг киржип, үлегерин көргүскен.

Боттарынга берген партийжи даалгаларын коммунистериниң хөй нуруузу ак сеткилдиг күүседип турза-даа, чамдыктары ону эренгей боттандырып турар. Суурларның квартал бүрүзүнде, бода болгаш шәәр мал бригадаларында быжыглаан агитаторлар чогуур негелдеге дүүштүр ажылдавайн келген. Лекторлар ыраккы мал турлаларынга хаая баар. Ак-Даш, Алдан-Маадыр суурларда хана парлалгаларының ажылынын деннели чавыс. Ында партия эге организацияларының секретарьлары Т. Кажаанактың, М. Доканың негелдези кошкак. Эге организацияларның хуралдарынга коммунистериниң партийжи даалгаларының талазы-биле айтырыгны ховар чугаалажып турар.

Ажыл-агыйның бүдүрүлгечи сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге коммунистериниң авангардчы ролүн бедитпишаан, олардан негелдени партия Уставын өзүгаар чорудар бис. Амгы үеде бүгү черлерде организас-политиктиг чугула хемчег — партия документилерин солуурунга белеткелдерни парторганизациялар калбартып турар. Коммунистериниң идепкейин болган сагылга-чурумун бедидеринге оларның партийжи даалгаларны күүседип турарыбиле холбашкан айтырыг чугула ужурдузалыг. Ынчангаш парторганизация бүрүзү моон соңгаар-даа кичәәнгейни улам күштелдирери эргежок чугула.

Ч. ОНДАР.
«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

БӨГҮН—ДНЕПРОГЕСТИҢ 40 ЧЫЛ ОЮ

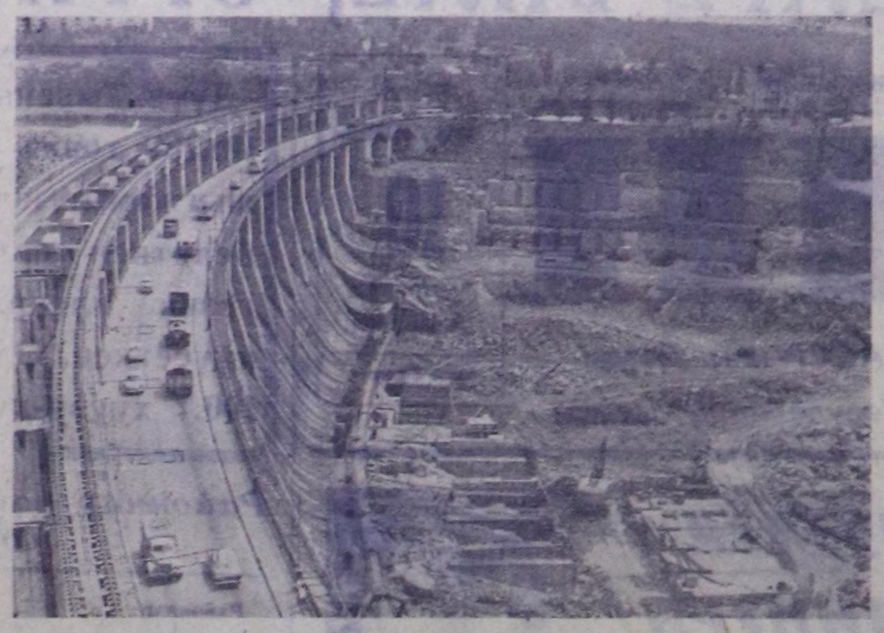

ЗАПОРОЖЬЕ ОБЛАСТЬ. Днепрниң В. И. Ленин аттыг гидроэлектростанциязы 40 чыл болган.

Ол эң баштайгы тогун 1932 чылда берген. Дөрт он чыл дургузунда аңаа 90 миллиард ажыг киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген. Станцияны телемеханизастап, автоматчытканының ачызында оон агрегаттарын эәлчег санында-ла чүгле алды кижи хайгаарап турар апарган.

Ол эң баштайгы станцияга энергетиктериниң кайгамчыктыг кадрлары өскен. Олар амгы үеде чурттуң аңгы-аңгы станцияларында ажылдап турарлар.

Амгы үеде Днепрогәске 2-ги Днепрогәс немежир деп турар. Ол Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудуунда ам Днепрде ленинчи гидроэлектри станциязының баштайгы оттарын кывыскан кижилериниң ургуларының ургулары ажылдап турар.

Гидробелдириниң ол ийиги эәлчәән ажыглалга киирген соонда Днепрогәстиң күчүзү 1,5 миллион киловатт чедир улгадыр.

ЧУРУКТА: 2-ги Днепрогәс тудуунуң ниити хевири.

А. КРАСОВСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

ЧОГААДЫЛГАНЫҢ ЭГЭЭРТИНМЕС ҮНДЕЗИНИ

Г. Б. АБДУЛЛАЕВ, Азербайджан ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү.

«Азербайджан ийиги төрээн чуртум апарган, адаларымның чери — Россияны ышкаш, ону база чүрээмде ыдыктыы-биле хүндүткеп чоруур мен». Ол состерни кайгамчыктыг совет эртемден И. М. Губкин чугаалаан. Азербайджанга Иван Михайлович хөй чылдарда ажылдаан. Москвага барып, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи апаргаш-даа, И. М. Губкин Эвилел академиязының Азербайджан салбырын база удуртуп турган.

Республиканың эртемин хөгжүдеринге улуг салыышкынны киргген ындыг эртемденнер бистин чуртувуста эвээш эвес. Бөгүн Советтер чуртунуң улустарының акыдуңма өзүзүнүң болгаш сырый каттыжыышкынының кайгамчыктыг байырлалының — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылының бүдүүзүнде ынчангаш оларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргениисти база дагын илергейлеп турар бис.

Азербайджанның эртемденнери боттарының чедиишкиннерин Коммунистиг партиянның мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, бистиң хөй националдыг социалистиг Ада-чуртувустуң шинчилекчилериниң, ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында чедип алган. Совет эрге-чагыргадан чаяттынган бистиң республикавыстың академиязын химик С. С. Наметкин, ботаник В. Л. Комаров, дыл эртемдени И. И. Мещаников болгаш өске-даа көскү ындыг эртемденнер удуртун турган. Ам республикада эртем-шинчиледдиң 140 ажыг албан черлери бар. Он дорт дээди өөредилге черлериниң кафедраларында болгаш лабораторияларында эртем шинчиледдерин үре-түңнелдиг чорудун турар.

Эрткен чылдың түңнелдерин өзүгаар алырга, Азербайджанның эртемденниериниң 32 шинчилел ажылдарын совет эртемниң эң чугула чедиишкиннериниң санынга хамаарыштырган. Ол шинчилелдер билиглериниң эң янзы-бүрү адырлары-биле холбаалыг. Биоорганиканың, биофизиканың, фотосинтезтиң, кибернетиканың, математиканың, генетиканың, зоологияның болгаш физиологияның талазы-биле республиканың шинчээчилери үре-түңнелдиг ажылдап турарлар.

Совет нефть геологиязының тургузукчузу И. М. Губкиниң өөреникчилери болгаш салгакчылары — азербайджан геологтар эртемниң ол талазының хөгжүлдезинге улуг салыышкынныг. Каспий далайда нефтиниң эң байлак черлерин оларның ажылдарының ачызында ажыткан. Бистиң чуртувуста нефтиниң болган газтың байлак черлерин ажыдарынга азербайджан эртемденнериниң ажыдыышкыннары база ажыглатдынып турар.

Азербайджанның нефтехимиктериниң шинчилелдери республикадан дашкаар черлерде бөзин сураглыг. Нефть ажыглалының ажыктыг технологиязын олар тургускан. Бакуның, Москваның болгаш Ярославльдың эртемденнериниң дем каткан ажылы нефть чиг-эдин химияга ажыглаарынга улуг базым болган.

Квантылыг электрониканың талазынга ажылче республиканың физиктери чүгле каш чыл мурнунда киргген. Ол угланыышкынга баштайгы баазымнарын олар ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг физика институдунга кылганнар. Улуг эртемденнер бистиң аныяктарывысче ада сагыш салып, дуржулгазын, билиглерин оларга харам чокка берип турган. Олар чаныр келгеш, бот-тускайлаң ажылдай бәргге, москвачылар Бакуга келгеш, оларга арга-сүмезин берип турган. А чоокта чаа квантылыг генераторларны кады чогаадып тургузарының керээзи чардынган. Эртемниң чамдык эң чугула айтырыгларын ам башкылар биле өөреникчилер кады шиитпирлей бергени ол.

Бисте физика институду чурттуң кол эртем төптериниң санынга кирер, ону чазактың дээди шаңналы — Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан. Азербайджанның физиктериниң эртем ажылдарын АКШ-та, Францияда, Англияда, Японияда болгаш ГФР-де бөзин парлап турар апарган.

Азербайджанның эртемденнери бүгү акы-дуңма совет республикаларының эртемденнери-биле кады ажылдап турар. «Кара алдын» байлактыг черлерни шингээдип алырының чаа аргаларын олар ажылдап кылып турар. Ол шинчилелдерде РСФСР-ниң, Украинаның, Узбекистанның, Туркменияның эртем организациялары киржип турар. Грузиянның, Армениянын, Азербайджанның төөгү эртемденнери Закавказьениң коммунистиг организацияларының төөгүзүвүге холбашкан улуг эртем ажылын дооскан. Акы-дуңма улустарының бузулбас найыралының дугайында улуг Ленинниң чагыының амыдыралда чырыткыланчак илереливин мыңдыг чижектерин моон-даа хөйну көргүзүп болур. Интернационалчы өзү совет эртемден бүрүзүнүң хан-дамырындан тудуш апарган.

Бистин академиявыстың составынга чоокта чаа хүндүлүг кежигүннерни соңгаан. Ол болза ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш, Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязының хүндүлүг президентизи Н. И. Мусхелишвили болгаш Армян ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи В. А. Амбарцумян олар-дыр. Азербайджанга эртемниң хөгжүлдезинге оларның ажык улуг салыышкынын республиканың хой-ниитизиниң эң бедик үнелеп турарының хереченги ол.

Совет эртем бурунгаар бүзүрелдиг базын орар. Келирдаа үеде чедиишкиннер болгаш ажыдыышкыннар моондаа улуг болурунга ханы бүзүрелдиг бис. Шак ындыг чогаадылганың эгээртинмес үндезини Советтер чуртунуң бүгү улустарының бузулбас акы-дуңмалышкы өзүзү болурдур.

(СЭТА).

НАЙЫСЫЛААДЫҢ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕ

Тоскү беш чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир. ССРЭ-ниң тургустунганындан бәәр 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылышчилери бо чылдың эрткен тос айларында эки ажылдаан.

Үлетпүр бүдүрүлгелер тос айларның продукция садыш сайгарарының планындан ажыр 1 миллион 10 мун рубльди саарган. Ол эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 2 миллион 848 мун рубльге хөй болганы ол-дур.

Хоорайның бүдүрүлгелери ниити продукция бүдүреринин тос айларының планын 105,1 хуу күүседип, онаалгадан ажыр 1 миллион 845 мун рубльдиң ниити продукциязын бүдүрген, ол болза эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 6,6 хуу өскен-дир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турган, планныг онаалданы ажыр күүседирин чедип алган. Тос айларда хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 7,7 хуу өстүрген.

Найысылаадың үлетпүр бүдүрүлгелери 3,75 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 17 мун тонна хөмүрдашты, 526 центнер мал саржаан, 101 тонна хлеб-булка кылыгларын болгаш өске-даа продукцияларны пландан ажыр бүдүрген.

КОЛХОЗ УСТАВЫН САГЫЫР

Колхозчуларның III Бүгү-эвилел съездизинге хүлээп алдынган колхозтуң Чижек уставынга үндезилээш, колхозчуларның ниити хуралга ажылдап кылдынган болгаш хүлээп алдынган боттарының уставтары республиканың колхозтарының шупутузунда бар болгай.

Хүлээп алдынган уставтар колхозтарның бүгү-ле бүдүрүлгечи болгаш ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазынга эки салдарлыг болуп, демократияны улам ыцай хөгжүдеринге база ниитинин ажыл-агыйын сайыралдырының хереенге колхозчуларның күш-ажылчы идепкейин көдүреринге таарымчалыг байлалды тургузуп турар. Уставты колхоз бүрүзүнге сагыыр чорук ниитиниң ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидип, көдээ ажылагый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүдээлгелерин чедиишкиннинг күүседириниң бар аргаларын, курлавырларын додузу-биле ажыглаарын, колхозчуларның чаагай чоруун үзүктел чок бедидерин хандырын турар.

Хүлээп алдынган уставтарны сагыырынче Каа-Хем районнуң колхозтарында онза сагыш салып турар. Колхозтарның устав сагын турарының дугайында айтырыгны ажылчы чоннар депутаттарының район Советинге хөй удаа көрген. Орта бар четпестерни илередип, ону эдип алырының хемчеглерин ап келген. Күрбанкының салбыры, колхозтәрниң баштаар черлери, райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң тускай эртемниглери-биле кады чыл бүрүде СЭКП-ниң XXIV съездизинин көдээ ажыл-ишчилериниң мурнунга салган сорулгаларын күүседиринче угланган хемчеглерни ажылдан кылып турар.

Ажылдан кылдынган болгаш колхозчуларның ниити хуралынга көрүнген хемчеглерни бүдүрүлге адырының аайы-биле бедиткен социалистиг хүдээлгелер кылдыр эде кылыы, хүлээп ап турар. Ол бүгү бүдүрүлгечи көргүзүглериниң экижириниге идиглиг болуп келген. Чижээ, 1971 чылда ол районнуң колхозтары төрүүр чүс башка онааштыр 75 бызааны, 97 хураганы алган, ол дээрге республиканың ортумак көргүзүүнүнден оранчок ажыг. Оон ачызында районда малдың баш саны көвүдээн болгаш 1972 чылда малдан алыр продуктуларны бүдүрерин көвүдериниң баазазын тургускан.

Каа-Хем районнуң колхозтары устав негелдезин күүседип турарының ачызында эрткен айның 15-ке чедир медээ-биле күрүнеге чылда дүк садар планын 104,6 хуу, сүттүүн 88 хуу, эттинин 52,4 хуу күүседип алган.

Малдың баш санының менди, продуктулуг болур чоруу оон чем-суурундан хамааржыр. Ону барымдаалап көргеш районнуң колхозтары сиген белеткелиниң планын сентябрь 18-те-ле 125,4 хуу күүседип, силостуун 119 хуу чедирип, 26 муң тонна саванны сараатаан.

Агротехниканың негелделерин шыңгыы сагыш тургаш, ол районнуң колхозтары элбек дүжүтту өстүрүп, тараа культураларының бир гектарынга онааштыр 18,7 центнерни ажаап ап турар. Амгы үеде чаагай үнген дүжүттү дүрген ажаап ап, күрүне мурнунга алган бедиткен социалистиг хүдээлгелерин күүсеткеш, үрезин болгаш мал чеми тарааны уруп алырынче бүгү күштү мобилизастаан.

Каа-Хем районда ол ышкаш колхозчуларның ниити хуралдарын, баштаар черлерниң чөвүлелдерин эки организастап турарын айтыр херек. Ол хуралдарга чүгле ажыл-агыйжы эвес, а кижилерни план болгаш хүлээлгелер күүседиринче мобилизастаар кижизидилге айтырыгларын база чугаалажып турар.

Уставты сагыырынче Таңдының колхозтары, Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхозу болгаш өске-даа черлерде шак ындыг сагыш салып турар.

Ынчалза-даа чер болганында ындыг эвес. Ылаңгыя чамдык колхозтарда чернин ажыглалын шын эвес чорудун турар фактылар бар. Колхозтарның элээн хөйү тарылга өөлчештирилгезин ажыглаваайн турар. 1972 чылдың январь 1-ге чедир сан-түңнерни өзүгаар алырга, 27 ажыл-агыйның чүгле 15-жи тарылга өөлчештирилгезинче кирген, а ону чүгле 9 колхоз чаа-ла шиңгээдип эгелеп турар. Үрезин ажыл-агыйын колхозтар шүшпеп шиңгээдип ап турар болгаш каш ажылагый тарылгага чажар шывары четпес үрезинин хереглеп келген. Оон түңнелинде ажыл-агыйларда дүжүттүң чаңгыс аай эвес болуп турары ол.

Дыка хөй колхозтар ниитиниң малының бүгү талалыг өзүлдезин хандырарының уставта айыткан негелделерин хажыдып турар. Ылаңгыя малдың баш санын өстүрүп, оон продуктулуун бедидериниң норма-чижээ хандыртынмайн келген. Оон түңнелинде бүдүрүлгеин калбартыр хемчеглер боттанмайн, көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садар талазы-биле планнар, хүдээлгелер күүсеттинмейн, орулга кирбезиндеп саң-хөө талазы-биле бергедээшкиннерге таваржып турар. Акша-хөреңгиниң хөй түңү өре-ширеге барып турар. Бо чылдың июль 1-ге чедир ындыг өре Мөңгүн-Тайга районнуң колхозтарында 242 муң, Өвүрнүң — 186, Бин-Хемниң — 257, Тес-Хемниң «Чодураа» колхозунда — 111, Кызыл хоорай Советиниң «Тере-Хөлде» 97 муң рубль четкен турган.

Банкыдан чәәли алганының өреэзи Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозтарында кымдан-даа хөй болуп келген. Ол ажыл-агыйлар боттарының иштики эргилдеге хереглээр хөреңгизин капитал салыышкынынче киирип, саңхөө чурумун каржызы-биле үрээн. «Большевик» 123 муң, «Искра» — 171 муң рубль түңнүг эргилдеге хереглээр хөреңгини ынчаар өскээр чарыгдаан. Ол колхозтарның бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазының багай тургустунганындан киирип ап турар орулгазы дыка эвээш болуп, орулганы чөп хуваары, чылда биле хереглелди эковомиктиг үндезинге дүүштүр чорудары сандараан, оон түңнелинде бүдүрүлгечи, страхование болгаш культура-амыдырал фондулары оожум өзүп турар.

Чамдык колхозтар материалдыг эт-хөреңгизинге ажыл-агыйжы эвес болуп, ону самчыгдап чарыгдап турар кижилерге удур уставта көрдүнген негелделерни күүсетпейн турар. Эрзин районнуң Ленин аттыг, «Мөрен», Чөөн-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы», Каа-Хемниң «Тилелгеге» колхозтарының баштаар черлери колхозчуларны кижизидер ажылды күштелдиреринин орнунга оларны торгаар болгаш акша шалыцын тыртар хемчеглерни ап турда, райкүүскомнарның көдээ ажылагый эргелелдери ындыг шын эвес хемчеглерни этпейн турар.

Чамдык районнарда колхоз бүдүрүлгезин башкарарының демократтыг принциптерин үреп турарын хывалдадар бадыткаан. Колхозчуларның ниити хуралдарын ховар эрттирер, аңаа колхоз кежигүннериниң эвээш кезиин киришпирер таварылгалар бар. Ындыг чоруктардан колхозчуларның элээн кезин чүгула айтырыгларны шиитпирлээринге киришпейн баргылаар. Чамдыкта ындыг айтырыгларның дыка хөйүн чүгле колхоз баштаар черинге үзе шиитпирлеп каары уставка көрүшкек. Колхоз кежигүнүнге хүлээп алырда азы колхозтан үндүрерде чүгле колхозчуларның ниити хуралынга шиитпирлээрин уставта көрген турда, ону каржызы-биле үреп, чүгле колхоз баштаар чери шиитпирлеп кааштар таварылгалар эвээш эвес.

Ол ышкаш дыка хөй колхозтарның ревизия комиссиялары эрецгей ажылдан турар. Колхоз баштаар чериниң ажылында, колхоз бүдүрүлгезинде бар четпестерни өй ревизия комиссиялары өй-шаанда илередип, хыналдаларны чоруттаачыгаш оларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргениисти база дагын илергейлеп турар бис.

Азербайджанның эртемденнери боттарының чедиишкиннерин Коммунистиг партиянның мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, бистиң хөй националдыг социалистиг Ада-чуртувустуң шинчилекчилериниң, ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында чедип алган. Совет эрге-чагыргадан чаяттынган бистиң республикавыстың академиязын химик С. С. Наметкин, ботаник В. Л. Комаров, дыл эртемдени И. И. Мещаников болгаш өске-даа көскү ындыг эртемденнер удуртун турган. Ам республикада эртем-шинчиледдиң 140 ажыг албан черлери бар. Он дорт дээди өөредилге черлериниң кафедраларында болгаш лабораторияларында эртем шинчиледдерин үре-түңнелдиг чорудун турар.

Эрткен чылдың түңнелдерин өзүгаар алырга, Азербайджанның эртемденниериниң 32 шинчилел ажылдарын совет эртемниң эң чугула чедиишкиннериниң санынга хамаарыштырган. Ол шинчилелдер билиглериниң эң янзы-бүрү адырлары-биле холбаалыг. Биоорганиканың, биофизиканың, фотосинтезтиң, кибернетиканың, математиканың, генетиканың, зоологияның болгаш физиологияның талазы-биле республиканың шинчээчилери үре-түңнелдиг ажылдап турарлар.

Совет нефть геологиязының тургузукчузу И. М. Губкиниң өөреникчилери болгаш салгакчылары — азербайджан геологтар эртемниң ол талазының хөгжүлдезинге улуг салыышкынныг. Каспий далайда нефтиниң эң байлак черлерин оларның ажылдарының ачызында ажыткан. Бистиң чуртувуста нефтиниң болган газтың байлак черлерин ажыдарынга азербайджан эртемденнериниң ажыдыышкыннары база ажыглатдынып турар.

Азербайджанның нефтехимиктериниң шинчилелдери республикадан дашкаар черлерде бөзин сураглыг. Нефть ажыглалының ажыктыг технологиязын олар тургускан. Бакуның, Москваның болгаш Ярославльдың эртемденнериниң дем каткан ажылы нефть чиг-эдин химияга ажыглаарынга улуг базым болган.

Квантылыг электрониканың талазынга ажылче республиканың физиктери чүгле каш чыл мурнунда киргген. Ол угланыышкынга баштайгы баазымнарын олар ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг физика институдунга кылганнар. Улуг эртемденнер бистиң аныяктарывысче ада сагыш салып, дуржулгазын, билиглерин оларга харам чокка берип турган. Олар чаныр келгеш, бот-тускайлаң ажылдай бәргге, москвачылар Бакуга келгеш, оларга арга-сүмезин берип турган. А чоокта чаа квантылыг генераторларны кады чогаадып тургузарының керээзи чардынган. Эртемниң чамдык эң чугула айтырыгларын ам башкылар биле өөреникчилер кады шиитпирлей бергени ол.

Бисте физика институду чурттуң кол эртем төптериниң санынга кирер, ону чазактың дээди шаңналы — Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан. Азербайджанның физиктериниң эртем ажылдарын АКШ-та, Францияда, Англияда, Японияда болгаш ГФР-де бөзин парлап турар апарган.

Азербайджанның эртемденнери бүгү акы-дуңма совет республикаларының эртемденнери-биле кады ажылдап турар. «Кара алдын» байлактыг черлерни шиңгээдип алырының чаа аргаларын олар ажылдап кылып турар. Ол шинчилелдерде РСФСР-ниң, Украинаның, Узбекистанның, Туркменияның эртем организациялары киржип турар. Грузиянның, Армениянын, Азербайджанның төөгү эртемденнери Закавказьениң коммунистиг организацияларының төөгүзүвүге холбашкан улуг эртем ажылын дооскан. Акы-дуңма улустарының бузулбас найыралының дугайында улуг Ленинниң чагыының амыдыралда чырыткыланчак илереливин мыңдыг чижектерин моон-даа хөйну көргүзүп болур. Интернационалчы өзү совет эртемден бүрүзүнүң хан-дамырындан тудуш апарган.

Бистин академиявыстың составынга чоокта чаа хүндүлүг кежигүннерни соңгаан. Ол болза ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш, Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязының хүндүлүг президентизи Н. И. Мусхелишвили болгаш Армян ССР-ниң Эртемнер академиязының президентизи В. А. Амбарцумян олар-дыр. Азербайджанга эртемниң хөгжүлдезинге оларның ажык улуг салыышкынын республиканың хой-ниитизиниң эң бедик үнелеп турарының хереченги ол.

Совет эртем бурунгаар бүзүрелдиг базын орар. Келирдаа үеде чедиишкиннер болгаш ажыдыышкыннар моондаа улуг болурунга ханы бүзүрелдиг бис. Шак ындыг чогаадылганың эгээртинмес үндезини Советтер чуртунуң бүгү улустарының бузулбас акы-дуңмалышкы өзүзү болурдур.

(СЭТА).

Сибирь нефтизиниң чаа оруу

ТЮМЕНЬ ОБЛАСТЬ. Бо чурукту Усть-Балык — Тюмень —Курган—Уфа —Альметьевск аразының нефть дамчыдар шугумунуң тудуунга тырттырган. Ону дамчыштыр Сибирь нефтизи Поволжьениң болбаазырадылга заводтарынга, оон ыцай «Найырал» системаны дамчыштыр Европаның социалистиг чурттарынга баар.

1.840 ажыг километр дурттуг орукка улуг, биче хемнерни кежер 200 хире шугумнарны шоер, тулааалыг 900 ажыг километр черни, 260 километр хире Урал сыннарын, нефть болбаазырадыр күүлүг 24 станцияны тудуп тургузар.

ЧУРУКТА: нефть дамчыдар шугумда дуцаалаашкын ажылдары.

И. САПОЖКОВТУН фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

№1 АГИТБАЖЫҢДА

Эрзиннин «Чаа орук» колхозунда комсомол организациязының секретары Даңгыт Болдар-оолович Чеденнин бажынынга ажыл ужун кире берген кижи мен. Оон эәлери-биле менди солушканымныц соонда, бажыңның көскү черинде «№ 1 агиткварти́ра» деп чараштыр бижип, чуруп каан тускай булуц мәән сонуургалымны хаара туда берди.

Ол булунда агиткварти́рага хамааржып турар чурттакчыларнын, өөреникчилернин, назы четпәән урулгарнын ат-даңзынын чараштыр бижәән. Оон агиткварти́раның даргазы Даңгыт Алдын-кыс, оралакчызы Саара Сагаачы, а бажыннарның санитарлыг байдалын Ажык Ендан, культура-массалыг ажылдарны Седип Байыр-оол харылап турар дәәрзин билип алдым. Ол ышкаш хана солунну Сергей Хорлуу, тимуржу команданын ажылын Нина Хорлуу, политөөредилгени Даңгыт Челеп олар тус-туста харыылаар.

Агиткварти́раның «Шолбан» деп хана солунун номчуп көрдүм. Ында бо агиткварти́рага хамааржыр бажыннарның чурттакчыларынын ССР Эвилелиниң 50 чыл оюн канчаар күш-ажылчы белектерлиг уткуп турарын, моон соңгааргы сорулгаларны айтып бижәән. Ылаңгыя трактористер Седип Байыр-оол, Яков Чидан малга четчир чем-суурну тургузарынга идепкейлиг киришкеш, шаңнал-макталды ап турганын мактап бижәән. Ада-иелернин аразында чамдык кижилернин школа-биле быжыг харылзааны тудуп, урулгарынын өөредилгезин доктаамал хынап, кичәәлдерге олуржуп турарын база-ла демдегләән. Ханала, арыг-шевер болгаш демдеглелдер кыдыраажын азып каан. Хыналданын түңнелинде ында бижип көргүскен.

Тускай булуниун алаанда шевергин эдип каан төгерик стол бар. Оон кырында «В. И. Ленинниң допчу намдары», «Ленинниң хереә чурттап база тиилеп турар», «Экономиктиг билиглернин үндезиннери», «Политэкономия» деп номнардан ангыда, солуннарны, брошюраларны, журналдарны делгеп каан. Ол ышкаш «В. И. Ленин — бистиң башкыыс, баштынчыыс» деп фотомонтажты кылган.

Колхозта хереәженнер чөвүлелиниң даргазы Ница Кыргысовна Сакты-Сүрүн агиткварти́раларнын ажылынга хамаарыштыр мәән сонуургаан айтырыымга мынчаар харылады:

— Агиткварти́ралар чон ортузунга янзы-бүрү ажылларны чорударынга кончуг таарымчалыг болуп турар.

Колхозта 12 агиткварти́ра бар. Олар тус-туста солун программалыг концерттерни суурнун чурттакчыларынга көргүскеннер. Агиткварти́ра бүрүзүнде СӨКП-нин XXIV съездизинин материалдарын өөренип политбөлгүмнерни тургускан. Ында пропагандистерни быжыглаан. № 5, 6 агиткварти́ралар (даргалары Сагаандай Чинчи, Галина Тойбаа) эки ажылдап, чурттакчыларының ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылды бедик деннелде чорудуп турар. Ылаңгыя бо агиткварти́ралар ССР Эвилелиниң 50 чыл оюнга бүгү тала-биле чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты чурттакчы чоннун оттузунга эки организастаан. Бо ажылга шылгарап турар мурнакчыларны «Күш-ажыл», «Чалбыыш» деп хана солуннарга мактап, бижип турар.

Агиткварти́раларнын ажылынга улуг дузаны партия организациязы чедирип келген. Оон түңнелинде агиткварти́раларнын ажылы экижәән.

С. КУУЛАР.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Дайынчының чагаазы

Совет Армияның хүрээлецинге келиримниң мурнунда төрээн суурум Хандагайтыга тудуг черинге ажылдап тургаш, хостуг шактарымда шүлүктерни бо-ла бижиир турдум. Оларның чедимчелиг болганнарын Тыванның радиозунга дамчыдып, харыда «Тыванның аныяктары», «Шын» солуннарга безин парлаттынганынга өөрүп чоруур мен.

Ам шериг албанынга хүлээлгем эрттирип келге-ле чыл ажып чор мен. Хостуг шактарымда шүлүктер бижиирин уламчылавышаан мен.

Сөөлгү үеде бижээним «Бодал» деп шүлүүмүү силерже чорудуп, чедимчелиг бижиттинген болза парлаарыңарны диледим.

Тимур МОНГУШ,
Н. кезектиң дайынчызы.

БОДАЛ

Сургуул чораан чылдарымны бодап ор мен:
Сурун уруг чаңгыс партаа кожа орду.
Салбак чажы чылдар сапа өссе-өссе,
Сагыжымны хөлзеди бээр чоргулады...
Удаткан чок шеригдиве аъттаныптым.
Улуг Саян, уруг эжим соомда калган.
Кадыг-бергээ торулбазым чөленгинжи —
Кады өскен ынак сарыым сагыжымда.

Ийи даглар чоок-даа бол, катчыр эвес,
Ийи кижи ырак-даа бол, душчуп келир.
Хонук, хуусаа билдиртпейн эртип-ле тур,
Холуң тудуп чеде бээр мен, ынак сарыым.
Хоор чонга ишчилер деп мактаттырып,
Коммунизм бединдиве кожа базып,
Аас-кежик хаалангап бистиң чуртта
Ажыл-иштиң чарыжынга шүглү бээр бис.

Солдат кезээде солдат

Мандан чажыдан-на өскүс арткан. Ынчалзадаа ону хайыралыг аваазы болуп арткан эргим, хүндүлүг угбазы кижизидин эгелээн. Бичии оол малчын угбазының өг-бүлезиниң ажылынга дузалажып, харындаа хойну чаасканн кадарыптар кылдыр өзүп келген.

Ынчан августуң сөөлгү хүнеринің бир-ле кежээзинде угбазы өөреникчи кижиниң идик-хевин, эт-херекселин садып эккелгеш:

— Че, Мандан! Ам даарта эртем-билиг өртемчейинче хап кириптер сен. Школага баргаш, башкыларының созуп дыңнап, эки өөренип, быжыг сагылга-чурумну сагыыр сен. Сеңээ үргүлүү барып турар бис. Эки кызып өөренир эвес-пе, оглум — деп чагып чугаалаан.

Чылдар эрткен. Мандан база эр болуп өзүп келген. Ол өөренип турган школазын чедишкиниг дооскаш, угбазының аалынга өөрүшкү маңнайлыг чедип келген. Оол дыштанылгазында угбазы сугнуң хоюн кадарып, чамдыкта сигенин белеткежип, кыштаан септежип, оларга ажылгыр, эрес кижи деп мактадып турган. Күзүн ол өртүмак өөредилге черинче өөредилгеин уламчылаар сорулга-биле чорупкан. Ынчалза-даа амыдыралга белен чүве када турар ийик, ол киреринің шылгалдаларын дужаап шыдавайн барган.

Ол-ла күзүн Мандан угбазының дузалакчы кадарчызы апарган. Ынчан 1962 чыл турган. Малчыннар аныяк оолду кадарчының чымыштыг болгаш харысалгалыг ажылынга чаңчыктырып, аңаа хөй ажыктыг сүмелерни берип турганнар. Оол чоорту мал ажылынга хандыкшып, ёзулуг кадарчы кылдыр доругун орган.

Кадарчылаа-ла ийи чыл эрткенде, Манданы шериг албанынче кыйгырты берген. Ол 1964 чылда буурул Саянны ажып, улуг, делгем Украинаның бир облазынга авиация кезээнге шериг албанын эрттирип эгелээн.

Шериг албаны дээрге, ындыг-ла белен эвес, кижи бүрүзүнден быжыг сагылга-чурумну, эки өөредилгени негээр. Ону чүгле ажыл-ишке каңнаттынган, спортка хандыкшылдыг, эки чурумнуг, хөй-нитни ажылдарынга идепкейлиг, шериг албанынга баш удур белеткенген кижи эки эрттирип шыдаар. Ындыг кижилерниң бирээзинге Мандан Байыр хамааржыр турган. «Дайынчы болгаш политиктиг өөредилгениң тергиини» деп демдекти ол чедип алган.

Шериг албанынга өске эш-өөрүнден өөредилге, ол төрээн суурунга он хонук шөлөлеп база чораан. Чылдар билдиртир эвес, Мандан шериг албанын чедишкиниг дооскаш чаныр келген. Оон согун дег дорт сыныг, моге шыырак, чараш аажы-чаңныг, төлептиг апарганын өске эш-өөрү дораан-на эскерип каан.

Солдат келген дораан-на бичии чажыдан тура-ла чаңчыкканы мал ажылынга ажылдаар күзелин илереткен. Ону Эрзинде «Чаа орук» колхозтуң баштаар черн деткээндаа. 1967 чылда Мандан база катап малчыннаа киришкен. Солдат кезээде солдат-ла болгай, ол күш-ажылчы чоруубиле эш-өөрүнүң болгаш малчыннарның хүндүткелин чаалап апкан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга уткуштур малчыннар ортузунда калбарган социалистиг чарышка типлекчи болур дээш Мандан бо хүннерде улам шудургу ажылдап турар. Ол эрткен чылын чүс торүүр хойга онаштыр 92 хураганны камгалап ап шыдаан.

Чоокта чаа аңаа ужуражкаш, оон кышка удур белеткелин сонуургаан кижи мен. Ол мынча деп харыылады:

— Малчынның эки ажылы бир-ле дугаарында кышка ыяк белеткелинден хамааржыр боор чүве. Ынчангаш кыштагда бажыңымны, кажааларымны, септеп алдым. Четчир санныг сигенни сөөртүп, курган өдекти болуп алдым. Оттулар ыяш база-ла белен. Ам чүгле кызымаккай ажылдааары арткан.

Мандан Байырның ажылдап турары комсомолчу-аныяктарның бригадазы бо чылын чүс башка онаштыр 90 хураганны камгалап алыр хүлээлгезин 98 хураган кылдыр ажыр күүсеткен. Бригада ниитизиби-ле 360 тонна ажыг сигенни белеткеп, кыштагларында сөөртүп чедирип алган. Кижи бүгүдези журналдарны, солуннарны болгаш политиктиг өөредилгеге хереглээр номнарны чагыткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл юбилейин комсомолчу Байыр Аңчыевич Мандан (ЧУРУКТА) күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш бо хүннерде улам соруктуг ажылдап, солдат чораан чылдарында чедип алган механик мергежилин база ажылдап турар.

К. САРЫГ-ООЛ.

Авторнуң фотозу.

Төрээн чуртту кызыгааржылар амы-тыны дег камгалаар. Оларның хөй кезин политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиинери болуп шылгаран турарындан аңыда, шеригниң нарын техниказын база шиңгээдип ап турарлар.

Бо чурукта кызыгаар заставазының дайынчызының хайгылда чорун турарын көргүскен.

А. ЧАРАШ-ООЛДУҢ фотозу.

«Красная звезда»

«Красная звезда» — ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң төп органы. Төрээн чуртту болгаш Чепсектиг Күштерниң мурнунга оон ачы-хавылазын Ленин, Кызыл Тук, Кызыл Сылдыс орденнери-биле шаңнатканы херечилеп турар.

Ук солун Совет Армияда алган хүлээлгезин эрттирип турар аныяк дайынчыларның дайынчы болгаш политиктиг өөредилгезин, дыштанылгазын, амыдыралын чырыдып бижиирин уламчылаар. Ол дугайында очерктер, репортажтар, корреспонденциялар хөйү-биле үнер.

«Бистиң өөнүктеривистиң дуржулгазы», «Аны-дуңма армияларның дайынчылары» деп рубрикаларның адаанга солун материалдарны парлаар. Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның армияларының дайынчыларының амыдыралын болгаш дайынчы өөредилгезин номчукчу оон билип алыр.

Ол ышкаш АКШ, Англия, ГФР, Япония, Италия дээ ышкаш капиталистиг улуг чурттарның чепсектиг күштерин, оларның дайынчы өөредилгезин номчукчуларга солун база таныштырар.

Ынчангаш бо солунну чагыдып алыңар.

И. КРАВЧЕНКО.

АРГА-ДУРЖУЛГАНЫ АЖЫГЛААР

Социал-политиктиг болгаш экономиктиг сорулгалардан аңгыда, чурттуң камгалал күчүзүн моон соңгаар-даа улам быжыглаарынче улуг кичээнгейни салырын партияның XXIV съездинан айыткан. «Совет күрүнеи быжыглаары дээрге, оон Чепсектиг Күштерин быжыглаары, бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал күчүзүн бүгү хемчеглер-биле бедилери ол-дур» деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев демдеглээн. Бо сорулганы күүседиринге аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгези улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Ынчангаш республиканың партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары шериг-патриоттуг кижизидилге ажылдарын бедик деңнелге тургузар дээш чамдык боттуг хемчеглерни ап чорутканн. Социалистиг Төрээн чуртту камгалаар дугайында ленинчи өөредигни пропагандалаарынче, аныяк оолдар, кыстарны революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаагай чаңчылларга кижизидериниче улуг кичээнгейни партия организациялары салып турар. Шериг-патриоттуг кижизидилге ажылын бедик деңнелге тургузар талазы-биле алдынган хемчеглер дугайында айтырыгларны СЭКП-ниң Кызыл хооркому, Таңды, Улуг-Хем районнуң партия организациялары бюроларга, пленумнарга чугаалажын келген. Оон түңнелинде бо чылын Совет Армияның хүрээлениче эки белеткелдиг аныяк оолдарны чорутканн бис.

Чамдык районнарда шериг-патриоттуг кижизидилгеге хамаарышкан тематиктиг кежээлерни доктаамал организастан эрттирип турары копчут солун. Ылаңгыя бо ажыл Улуг-Хем районунда эки тургустунган. Мында аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин улам ыцай экижидер хемчеглерни алган. Штаттан дашкаар шериг килдизи база шериг-патриоттуг клубтар ажылдап турар. Төрээн чурттуң камгалакчыларының маадырлыг чоруктарынга тураскааткан чогаалдарның делгелгелерин организастаары бо черде чаңчыл апарган. Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге идепкейлиг киржилгези дээш ВЛКСМ-ниң Улуг-Хем райкомун ам үш чыл улаштыр Сибирьның шериг округунуң Шериг Чөвүлели Хүндүлел бижик-биле шаңнап келген.

Армия болгаш флотка шериг албаны эрттирер аныяктарны эки белеткеп чорудар талазы-биле социалистиг чарыш районнар, көдээ Советтер аразында калбарган. Ылаңгыя районда бо чарыштың канчаар чоруп турарын СЭКП-ниң Чоон-Хемчик райкому, райкүүском доктаамал чугаалажып келген. Комсомол, спорт, ДОСААФ организациялары шериг-патриоттуг ажылдың арга-дуржулгазын район иштинге нептередип турар. Аныяктарының шериг-патриоттуг ажылынга университеттер, лектовийлер, келир үениң дайынчызының клуву, армия болгаш флотче аныяктарны байырлыг байдалга үдээри, дайынның хоочуннары-биле ужуражылгалар, шериг кезээнче экскурсиялар, шеригже келдирикчиниң хүнү, камгалал-массалыг ажылдың айлары дээш өске-даа организастыг тодаргай хемчеглерни ап чорудуп келген.

Бо ажылдар Каа-Хем районунда база-ла эки тургустунган. Эрткен чылын районнуң барык бүгү аныяктары адаларының революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы оруубиле деп походка идепкейлиг киришкен. Шериг-патриоттуг кижизидилге ажылын ук черниң школаларында эки тургускан. Школаларда дайынчы алдарның музейлери, булуңнары, ленинчи өрээл, шериг-ниң кабинеттери болгаш школачыларның техниктиг белеткелиниң класстары тургустунгулаан. Ортумак школага шеригниң эге белеткелин организастаар талазы-биле ажылды бо районнуң школалары республиканың өске школаларындан эки чорутканын демдеглээр апаар.

Кызыл хоорайда ВЛКСМ хооркому шеригниң политиктиг килдизи-биле кады шеригшефчи ажылдарны чорудуп турар. Шериглер ортумак школаларны, профтехучилищелерни, техникумнарны шефке алган. Бо ажылды шериг кезээнде Владимир Андреевич Ослин № 11 школада эки тургускан. Мында кызыгааржының аныяк оңнуктериниң отряды ажылдап турар. Хөй-хөй дайынчылар — техниктиг болгумнерниң, секцияларының удуртукчулары. Келир үениң дайынчылары шеригниң Уставын, боо-чепсектиг тургузуун, шериг чыскаалынга болгаш күш-культурага белеткелди өөренип турарлар. Бо бүгү ажылдар — школачыларның, сургуулдарның шеригниң эге белеткелиниң талазы-биле билиглерни шиңгээдип алырынга улуг ужур-дузалыг.

«Бүгү-ниитиниң шериг хүлээлгезинин дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң негелделерин Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнарда ам-даа чедир күүсетпейн турар. Ынчангаш бо талазы-биле эки ажылдыг черлерни арга-дуржулгазын ажыглап, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин дээштиг организастап чорудар дээш партия, комсомол организациялары, шериг комиссариаттары боттуг хемчеглерни ап чорудары чугула.

П. ГРИГОРЕНКО,
Тыва АССР-ниң шериг комиссары.

ДЕЛЕГЕЙ БАЙДАЛЫНЫҢ ДОПЧУЛАЛЫ

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААРЫНЧЕ УГЛАНГАН ЧУГУЛА БАЗЫМ

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында керээни күштүг болдуруп бадылаанының дугайында бижиктерни, а ол ышкаш стратегиг шавар халдаашкын чепсектерин кызыгаарлаарының талазында чамдык хемчеглер дугайында Тур дугуржулганы хүлээп алганының дугайында шынзылар бижиктерни эрткен неделяда Вашингтонга солушкан. Ынчангаш, бо чылдың майда совет-америк ужуражышкыннар үезинде Москвага ат салдынган ийи документ күштүг болуп кирген.

Москва дугуржулгаларын күштүг болдуруп бадылаары доозулганын калбаа-биле чугаалажып, оларны тайылбырлавышаан, яды-бүрү чурттарының күрүне болгаш хөй-ниити ажылакчылары, парлалгазы ол дугуржулгалар чепсегленишкиннерни эндере бүүрер чоруктуг кызыгаарлаарынче угланган чаа, көнчүг чугула практиктиг базым болур, дүшкүүрүг чоруктуг кошкаларының талазы-биле Совет Эвилелинин, социалистиг өске-даа күрүнелеринин, тайбыңга ынайшыллыг бүгү күштүрнин шудургу күжеништиннериниң ачызында соолгу үеде голга көстүп келген чүүлдернин уламчылалы болур дээрзин долу барымдаалыг айтып турар. Совет-америк дугуржулгаларының күштүг болуп киргени чепсегленишкинни дужүреринин оруун калбаа-биле ажылларынче термоядролуг дайынның кыжаныышкынын бүрүн чайладырынче угланган улам ынайгы базымнарга боттуг арга-ларны улам берип турарын парлалга онзалап демдеглеп турар.

СЭКП-ниң XXIV съезлизинин гайбын талазы-биле чарказынга хамаарышкан дыка хөй эйтырыгларны ол чугаалашкан.

Даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле конференцияга калбарган чугаалажылга партияның удуртукчуларының чүткүлдеринге өөрүштүр, ам Европа дипте болуп турар таарымчалыг байдалдарны быжыглаар болгаш калбартыр деп делегаттарның хөй нуруузунуң чүткүлү-биле эрткен. Айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганын айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын эн дүрген чыыллыларын Блэкпул конференциязының киржикчилери деткээн. Чепсегленишкинге чарыгдалдарны кызырарынче чазакты кыйгырып, Англия болгаш оон эвилелчилери ядролуг чепсекти ажыглаар чүве дээр кыжаныышкынга үндезилеттинген политиканы ойтур шаап турар резолюциялар хүлээп алдынган.

Англияда иштики экономиктиг болгаш политиктиг байдалын дорайтаашкынын дугайты ханы дувүрээзин делегаттарнын чугааларындан дыңналып турган. Ол черде үндезилеллиг дувүрээзин: британ экономика чангыс черде таптай берген, ажыл чоктар чартык миллион кижи четкен, үндүрүглер, өртектер өспүшаан, ажыл соксадыышкынныг күчүлүг шимчээшкиннер чуртту силгий берген. Монополияларны амдажытпазынче угланган резолюцияларны хүлээп алырын партияның колд

Михаил ПАХОМОВ

АЛЫШКЫЛАР

«Таңды сыннарының эдектеринде» деп номчукчуларның чоңгуур үнелелин алган тоожунуң автору Михаил ПАХОМОВ «Бурунгу черниң эртени» деп тоожуну бижип турар. Ооң бирги кезээ орус дылга тускай ном кылдыр үнген. Чогаалдың ол темазы — Тывага социалистиг тургузуушкун, ақы-дуңма орус, тыва нижилериң найыралы болуп турар.

Номчукчуларның кичээнгейинге «Бурунгу черниң эртени» деп тоожунуң ийиги кезээндеи «Алышкылар» деп эгени бараалгаттывыс.

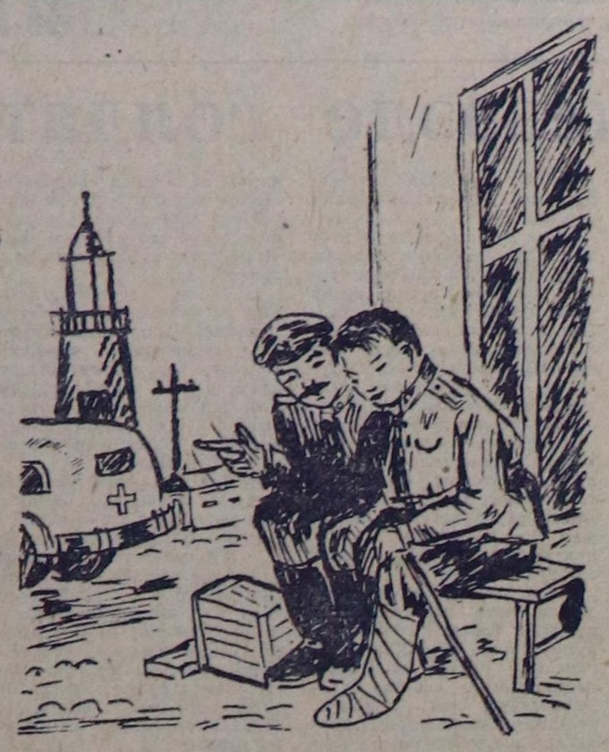

«...Мен ядыы араттың оглу, араттың революстут намының өскүгүнү кижи болганымда. Төрөөн чурттуң кырында улут ийыл диргелген турда, анаа өлүрар харыым черле чок. Мен орус ха-дуңма чоп-биле кады ажелекчилерге удур демиселге киржийп. Ынчавгаш меңээ ССРӨ-же кирер чеп-шээрелди бээрин дилеттим. Фашистерни мен өскелерден дора эвес согар мен. Мээң дилээмни ыяап-ла хандырарын улуг идегел-биле дилеттим.

«Билдириишкин ээзи Самдан шын. 1941 чылдың июнь 23-түн хүнү. Кызыл хоорай».

Элчин билдириишкинни номчуп доосхаш, мурнунда олурган аныяк эрни чарашсынып, иштинде боданып олурган: «Бажының дугуңуң дыдыражы Пушкиниин-ле! Даштыкы-даа хевирин, мөзү-шынары-даа чараш-ла хей-дир!»

— Арай парын айтырыглыг йелгеп-дир силер, аныяк эш — деп, элчин чугаалаан.

— Эш дарга! Мээң орус эш-өөрүм чүгле бодунуң Төрөөн чурту дээш эвес, мээнин дээш база амы-тынын хараманмайын тулчуп турда, мен чүге демисежир эргем чок кижи мен?!

— Аныяк эш! Силерниң дидим күзел-бодалыңар шындыр! Ынчалаа-даа силер ССРӨ хамаатызы эвес болганыңарда, эки турачы бооп чоруп болур силер. А эки турачыларны силериң чазаңар-биле бистин чазаавыс дугурушкаш чорудуп болур чүве-ле болгай — деп, элчин тайылбырлаан.

— Бистин чазаавыс орта кажан-даа моондактавас, а силерниң кайын удурланыр — деп, Самдан изиглеп чугаалаан.

— Ындыг дугуржулга болгуже маңаар болган-дыр силер.

— Тыва кижи фашистерни соп болбас деп чүве кааа турар. Кызыгаажыларны оюп чораан ССРӨ-же кире бээр мен! — деп, шыны-даа, баштаадаа билдинмес кылдыр чугаалаан, Самдан эжикче углапкан.

Самдаңның сеткил-сагыжына дугуржулгалар, шинтирлер деп бодалдар кирбес турган. Фашистер Совет Эвилелинче халдаан соонда, бистин чонувусче база халдааны ол-ла болгай деп бодал ооң сагыжындан үнмейн турган.

Шак ол Совет Эвилелиниң хамаатызы эвес кижи мен деп бодал ону дүүредип каапкан. «Чүгле дүрген фронтуже, көөр хөөн чок дайзынны согар! деп бодал ооң мага-бодунга сиңниккен. Бо хүннерде болуушкуннар Самданны чаңгыс черге олуртунмас кылдыр шивегейлеп турганнар. Тывага чурттап турган орус хамаатыларны шеригже кыйгыртып апларган! Оларның аразында чажындан кады өскеин Андрей база бар. «Андрей Луканов канчап совет хамаатыы болур чүвел, база мээң-биле домей кижи ышкажыл. Аңаа фашистер-биле тулчуруп чөпшээрөөш, мени чүге ынаппас чоор? — деп бодал ону дүвүреттиишаан. — Мен база-ла фашистерни Андрей ышкаш көөр хөөнүм чок-ла болгай!» дээр түңнелге эккелген.

Самдан чөпшээрелди ийи чыл маңаан. Ол чүгле маңаа олурган эвес, чазак черинге. Төп Комитетке үргүлчү барып, дүрген шинтирлер хүлээп алырын негеп турган. Чөпшээрел чок чоруй базар мен деп кыжаңын турза-даа, ол кызыгаар чурумун үревээн. Ооң чаңгыс суур чурттуг орус хамаатыларның чамдызы дайынга киржип, бертик-бежел чедип көөп турарынга ол эпчоксунуп, фашист дайзынны ооң кара ижээнинче киир сывыыштарынга ол быжыг бүзүрелдиг турган. Ол дугайын солун, сеткүүлдер, радио, дайындан келген эш-өөр база бадыткан турганнар. Гитлерни чок кылырынга ол дүн соонда хүн үнери-биле домей бүзүреп турган.

Күзел бүткен! Кызыгаар эртер чөпшээрел алдынган, күштүг күзел боттанган!

Көк баштыг кырган Саян даглары соонда чыдып калган. Тываның эки турачылары — Хакасияның девискээринде. Абакан хоорай.

...Военком эки турачыларны ыыштап, далаш чок хүлээп ап турган.

— Монгуш Самдан! — деп, военком кыйгырган.

— Мен! — деп ол «томааныг» деп дужаал хевири-биле туруйкан.

— Албан-дужаалыңар!

— Бирги взводтуң дайынчызы!

Эки турачыларның аразында хереөжен улуска военком элээн үр болуп, сүме кадып, аданың чылыг-чымчак соотерин чугаалаан турган.

Самдан военкомнуң хереөжен эки турачыларга эптигээлдээн көргеш, Сендизин сактып турган: «Иван эвес болза Сенда база борта турар ужуруглуг».

...1944 чылдың январының кидин соогу. Эскадрониуң политрук удуртукчузу Байыскылаң Левин баңкының мөчээнинден бээр 20 чыл болганын шеригге чугаалаан. Дайынчылар берттерин ужулгаш, бо кажыдалдыг хүнде дайзынга согуг бөрик ханчыраглаанар.

Удаа[illegible] халдаашкын эгелээр, [illegible]лаң взводунуң ужу-кыдыынга барып, дайынчылар-биле чугаалажып турган. Ооларның арай дүвүреп турары илдеп-даа болза, даштыдан көргеш эр-хейлер деп болур турган.

— Ажырбас, эш Самдан, бүгү чүве эки болур. Туктуп адып сыкпас бис! — деп эки турачы Сырат чугаалаан. — Ленин бистип-биле кады! — дээш, чиңгир кызыл туктуп ортузунда аргып каан улуг башкының өвүр-хевирин ажыда тырткан.

Самдан хүлүмзүрээш, тоокта чаа Галичи деп станцияны хостап турганын сакты хонуп келген. Ынчан эки турачы аттыг дайынчыларның селемелери сыылаар чүве болбазыкпа. Дайзынның шериглери ынчан шынап-ла дүвүрээннер. Автоматтарын октагыдаакан, угаан-кудуп ышкыныпкан дайзыннар холдарын көдүрүп, дүжүп берип турганнар. Ол чедишкиниг тулчуушкун, эки турачыларны хей-аът кирип, оларны чаачаа тулчуушкуннарже кыйтырган. Фашист шериглериң туразы улут-даа болза, кортук деп чүвеге эки турачылар боттарының карактары-биле бүзүрээннер.

Самдан бир болук эки турачылардан өске бөлүкко барып, кыска сөстер солчуп каап чорап турган. Оожуму-даа сүргей. Чүгле ында-даа аттарының быыгырары дыңналыр. Арга кырын булут шыва алы берген. Оранчокта үгер-боонуң даажы дидиреөн. Самдан селбергей бүрүлерлиг дуб будуунга баглап каан кара аңдының чанынга келгеш, аттың оргазында чыыпынчак харны холу-биле чоткулаан.

«Ырап-ла келген-дир бис, — деп, ол аңды-биле хөөрешкен. — Саян даглары муң-муң километр чыдып калган. Сенда кандыг тур ирги. Иван кандыг ирги? Андрей кайда чор ирги?».

(Улаштылыг).

ДОРЖУ БЕГЗИНИҢ ТӨӨГҮЛҮГ ЧУГААЗЫ

ССРӨ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур байырлалы чоокшулаан тудум кижиниң бодалынга кандыг өөрүшкү кирбес ДӘӨРИЙ?! Орус чуртунга Октябрь революциязы тиилээн соонда пролетарның ажылчын аңгызы чүс-чүс чылда ядыыларны мөлчүпдарлап чораан хереңгитен идегеттерин чыргалдыг чыдынындан үндүр хөөглеп, оларны эзлеп чорааны фабрика, заводтарны боттарының холунга киирип алганнар. Ынчаарга Тывага национал хосталгалыг революция тиилээн соонда ядыы араттар база-ла боттарының хереңгитен мөлчүкчүлери-биле шыңгыы демиселди чорудуп турганнар: ол болза хувискаалчы кижилериң кылып турганы тоогу-дур.

Кырганнар-биле кончуг-ла хөөрежиксээр кижи мен. 1921 чылда Элегестиг Суг-Бажыңга болган шуулганның кыргыжчизи, 1923 чылдан бээр Тываның араттың революстуг намының кежигүнү чораан Доржу Кудукваевич Бегзи-биле танышканым черле утпас мен. Ол ирей дыка магалыг назыныы (1893—1969 чч.) чурттап өскен кижи. Ооң кылбаан ажылы ховар: намның, сумунуң удуртур ажылдарын үргүлчү кылып, шала соолауредир чүгле Таңды районнуң эвес. Тыва АССР-ниң бир бай колхозуу «Коммунизмниң херелин» тургусчурунга өң идепкейлиг киришкен. Ол ирей пелспялыг апаргаш безин маа ажылынга киржип, аныяктарга бодунуң арга-сумезин кадып чорду.

Ол бодунуң төөгүлүг чугаазын чугаалап бээр дээш Кочетов суурдан Алдан-Маадыр аттыг төп музейге боду-ла чедип келген. Доржу Бегзиниң шилип алган оруу, чурттап өскен төөгүзү, ТАРН-ның бир тургузукчузу Оюн Күр-Седи-биле ооң кады ажылдап чораанын бодап көөрүмге, хувискаалдың кижизи шыы чораан. Оюн Күр-Сединиң бир дайынчы даалгазын Доржу Бегзиниң канчаар күүсеткеннин дыңнап бинээн кижи мен, ону өргим номчукчуларга бараалгадым хорейн.

АЖЫҢКАЙ БӘӘЗИНИ ТҮТКАНЫ

Чарты даанын баарынга ийи өг тип алган бис. Ол болза Элегес-Аксының дужунда чер ийин. Өөрүвүс Суг-Бажыңче чорум бээр арамда Күр-Седи-биле артган бит. Хүн даг бажынче олурып бар чораан. Ыт эөре берген. Үвүп келдим. Ажыккай бодунуң чоок чүвелери — күдээзи база дукмазы биле кады кел чор. Оларны баштай кыйгыртыпкан чүве болгай, ынчаргаш чедип келгеннери ол.

— Кел чорлар, канчаарыл? — деп, Күр-Седиге чугаалаадым.

— Бээр киирбейн, даштыгаа хүдээн аар силер! — деп, Күр-Седи чугаалааш, меңээ Узун-Лопсан деп кижини кожуп кады.

Ажыккай Оюн кижи болган, баштай-ла келди. Баа бир эштиг, ол кижи оларның аът-хөлүн ажаап, бараан бооп турар болду. Дуңмазын дугайын башты Шыырап дээр, бажы шөйбек боорга, чон ынчаар шолалап каан чүве ийин. Ол болза ажызының оглу чүве. Күдээзи Тевер чагырыкчы деп кижи. Ол Доорай деп кижиниң уруун алган кижи.

— Оюн Ажыккай, хүлүүн бар бе? Оюн Ажыккай, ыңаар ол угудар яамыже хүлүг чок кирбес сен! — дээш, эгин бажыдан туткан дораан кирип бар чыткан кижини ушта тыртып келдим.

— Сал! Сал! — деп алгыра берди.

Сегирип алгаш, үжеп чеде бээримге, оргазында бир борбак чүве бар болду. Сегирип аарымга, соок сакпалыг шала бичежок кыдат бижек болду. Оозуя ушта соккаш, өг кырынга салып кагдым. Куулгурну черле салбайн тур мен.

— Менде хүлүг кайда боор. Дындан чептирип ал, — деп, Ажыккай бээн мөөң аайымга кирип келди. Ол улусту сүрүп алгаш, келдиртин эккелген Чамыңа деп оол Ажыккайның узун-дынын чежип эккелди.

— Мен силерни өттүвүп, Эжен хаанның ёзузу-биле хүлүвес мен. Мен кызыл орус ёзу-биле хүлүүр мен! — дээш, ийи оштүнден баглаап, оргазынче чиге соңгаар тыртып-тыртып, шарып каан мен. Чогум холдарының бажы хостуг болдур ийин. Ынчан мөөң бодап турганым болза «Тос эрооны» уаткан каан, ынчаргаш Ажыккайның холун аткаар хүлүп турганым ол. Бурун шагның тыва ёзуда кижини хүлүүрде дөштыы-хой аайы-биле солагай холуа оң холунуң кырызының кырынга салгаш, хүлүүр чораан чүве. Ажыккай боду-ла холун эрги ёзу-биле хүлүүр кыдыр сунуп кээрге, ынчап турганым ол.

— Мал аарып чораан боордан башка хилинчем чок. Алдын Таңдыны тейлеп аар мен. Алдын таңмамга тейлеп аар мен. Богдамга тейлеп аар мен! — деп кыйгы салып, чаныы-чалбарый берген. Ооң ам Ажыккай бээн өдөөн чадып алгаш, чиге бурунгаар көрүп-көрүп, тейлеп-ле чыдар чораан. Ооң соңгедектей олуруп алгаш, хаваан черге үстүргүлеп база чыдар чораан. Эзер кырынга ямбыланып чораан чүвенин, кудар күжү-биле бажын ажыр байып алган чүвенин хувискаалдың шуурганыныңа ужур майгыдынкаар доцгаа кээп дүшкеин ол-ла ыйнаан.

Бөгүн чедип келиңер деп кыйгыртырывыска үш хонгаш чедип келген чүвелерин догеренин хүлүгүлеп алгылаан бис. Оюн Ажыккайны баштай-ла өтже кирре берген бис. Арат намның даргазы Оюн Күр-Сединиң бир даалгазын күүсеткен төөгүм ол ийин.

Дыңнап бижээн мен.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН.

СПОРТ

Кашпагайлар

Октябрьның 8-те «Хүреш» стадионунга Кызыл хоорайның комсомол, профэвилелиниң чник атлетикага чаңчыл болган күүкү кроозу болуп эрткен. Аңаа 9 командадан 100 ажыг спортчулар киришкен.

Маргылдаа 500 метр хемчээлдиг черге элээди уругларның чарыжы-биле эгелээн. Маңаа школа-интернаттың өөреникчизи Люда Баинова айыткан хемчээлди 1 минута 53 секундада эрткеш, тиилээн. А ооң чаңгыс командада эштери А. Соболева биле В. Чихачева ийиги, үшкү черлерни үлешкейнер. Ооң соонда хөрээженнерниң 1 километрге чарыжы болган. Аңаа база-ла школа-интернаттың төлээзи Галя Кымысова чаржып, 4 минута 06 секундада эрткеш, чемпион болган.

Кызылдың № 11 школаның өөреникчизи Владимир Илькин ооларныңа 1000 метр чарыжынга кымга-даа, аптырбаан. Ол-ла школаның өөреникчилери Н. Краснощеков, В. Кунц ийиги, үшкү черлерни эзлээннер.

Ооларның 3 километрге чарыжынга чемпион ат дээш демисел И. Неволин, А. Комендант, Н. Маркинниң аразынга болган. Маңаа башкы училищениң адын камгалап келген Иван Неволин эштериндан артык белеткенгенин көргүскеш, бо чылын 3000 метрге хоорай чемпиону атты чедип алган.

Болуп эртип турган маргылдаанга көөр дээш келген улустуң сонуургалын эр улустуң 5 километрге чарыжы хаара туда берген. Кызылдың сүт заводунуң командазының төлөөзи Николай Санников бодунуң эштерин эрткеш, финишке 16 минута 09 секундада келген. Ол эрткен чылын Анатолий Шетогубовтуң турусканы хоорай рекордун чаарткан.

Болуп эрткен кросстуң түңнелинде команда талазы-биле бирги черни башкы училищениң командазы эзлээн. Ийигизин динамочулар, үшкүзүн — школа-интернаттың өөреникчилер командалары эзлээннер. Хемчээл бүрүзүнге шаңналдыг черлерни алган спортчулар октябрьның 14—15-те болур республиканың комсомол, профэвилелиниң түңнел кроозунга Кызылдың адын камгалап киржирлер.

В. ЧАДАМБА.

Организастыг ажыл чорутпаан

Эрткен дыштаныр хүнде республика найысылалының культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының чайгы сезонунуң байырлыг хаалдазы болур дугайында чарладарны баш бурунгаар-ла хоорайның кудумчуларынга аскылаан, телевидение дамчыштыр база чарлаан турган чүве.

Ол хүн-даа келген. Солун спортчу маргылдаалар көөр дээш кызылчылар парке шуужуп-ла тур. Бис база-ла хөй чон-биле кады парка келдивис. Столе теннизиниң залында улус-ла хөй болду. Моон мурнунда чылдарда теннисте парктың хаалдазынга тураскааткан маргылдаа болуп эртип турган чүве. Бо хүн маңаа кандыг-даа спортчу маргылдаа болбаан.

Оон үнгеш, парктың волейбол, баскетбол ойнаар шөлдеринге келдивис. База-ла шыпшыш. Баг кагар черде алаак кижи чыглы берген тур. Олар «Динамо» биле «Спартак» эки тура спорт ниитилелдериниң баг кагыкчыларының аразында маргылдааны көрүп турлар. Сан 3:0 болуп динамочуларның тиилелгези-биле доозулган. Ооң ойнакчыларынга кандыг-даа шаңнал, мактал тывыспайн барды.

Эрткен дыштаныр хүнеерде парктың хаалдазынга тураскааткан кандыг-даа оюн тоглаа болбайн барганы хомудан-чыг болду.

Ол бүгү четпестер парктың баштаар черинин, администрацияның талазындан од хүнге баш бурунгаар белеткелди чорутпайн келгенинден база кандыг-даа спортчу оюнарны организастап шыдаваанындан болган.

(Бистиң корр.).

Телевидение

ОКТЯБРЬ 10-ДА

КЫЗЫЛДАН

19.00—**«Малышок».** Уругларга дамчыдыыга. 19.20— Мультфильм. 19.30— Телемедээлер. 19.45—**«Бешки океанның маадырлары».** Документалдыг фильм. 20.05—**«СЭКПниң XXIV съездизиниң шинтирлериң амыдыралга».** Дамчыдылга. 20.35— Документалдыг фильм. 20.45— **«ГАИ экраны».** Дамчыдылга 20.55— Кыска метражтыг фильм. 21.05— Телемедээлер. 21.15— Чарладдар, реклама. 21.20— **«ССРӨ-ниң улустуң артизи Тийт Куузик орус операда».** Музыкалыг фильм.

МОСКВАДАН

22.00—**«Ye».** Информастыг программа. 22.30—00.15— Өөнүг телешидение. **Футбол талазы-биле ССРӨ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Арарат».**

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаар. Барыын угланыышкынныг хат кошкаандан дыңзыынга чедер. Барыын районнарга хат күштүг болур. Агаарның температуразы даглыг черлерге 2 градус сооктан 3 градус чедар чылыыр, өскелериге 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чаг-бас. Хат кошкаандан дыңзыынга чедер. Агаарның температуразы 5—7 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ОКТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Орус пюл»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Алдын шак»** 15, 18.40, **«Гитаралыг адаттыныкчы»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Билдинмес лама»** 9, 12.50, **«Галилео Галилей»** 10.50, 14.50, **«Эрги амыдыралдың драмазы»** 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Узун чаштыг, чараш кыс Варвара»** 15, **«Туманныг эрик»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ОКТЯБРЬНЫҢ 11—12 ХҮННЕРИНДЕ

АБДУМОМУНОВ

„ВЬЕТНАМНЫҢ ТӨЛДЕРИ БИС"

3 көжегелиг драма.

Шин кежээкинин 8 шакта эгелээр. Касса өрөөнгинин 10 шакта ажылдап эгелээр.

Коллективтиг чаңгыларны хүлээп ап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

Эмчиниң сүмези

РАДИКУЛИТ

Чүнден үнген нерви дамырларының аарыын радикулит дээр. Ол болза «радикула» деп латин сөстен алдынган. Ол нерви дамырлары чүнден ийи янзы болуп ылгалып үнер: 1) чүн артындан үнгеннериң мининриниң нерви дамырларынга хамааржыр. Ол дамырлар баксыраанда кижиниң хол-буду удуур, чымыраар, кылтыгын аарыыр; 2) чүнүң мурнундан үнгеннери шимчедикчи нерви дамырларынга хамааржыр. Оларның дузаазыбиле кижиниң холдары, буттары болгаш өске-даа органнары шимчээр.

Мурнуку болгаш артыкы нерви дамырлары хендирбе аразында бичии үттерден үнгеш, кижиниң бүгү мага-бодунче салбакталып тараан. Ынчаргаш кижиниң организминиң өөдүн ырак кезектери кемдээн таварылгада нерви дамырлары аарый бээр. Чижээ, кара-бүүректер аарыырга ооң салдары оргаже шилчиир.

Органың чогум кайы кезеңиң нерви дамырлары аараанынга хамааарыштыр ону: моюнунуң, эгиниңиң, хөректиң, органың радикулиттери деп ылган адаар. Ылаңгыя органың, моюнунуң, эгиниңиң ардикулиттериниң аарыыр чоруу хөй таваржыр. «Хөнертен оргам, мойнум аарый берди» деп, эмчиге улустар бо-ла келгилээр. Ооң чылдагаанын олар соок-шыкка алыскаңынга азы аар чүве көдүрүшкевинге шамнаарлер. Хөрек кырында ол ындыг чылдагаанларда эвес. Иаиргенгеш ол-ла дораан доңаар, арагалаар, таакпылаар чоруктар мага-ботту ниитизи-биле кошкадыр. Ындыг мага-ботка янзы-бүрү аарыгларның тыптыры белеп. Ылаңгыя радикулит ооң эгелээр.

Кижиниң боостаазы азы кулаа аарааңда, гриштээңде, кыжыктаанда, өске-даа халдавырлыг аарыглардан аарааңда нерви дамырлары база аарып бакыраар. Өл-шыкка алзыры, аар чүве көдүрери баксырай берген нерви дамырларынга дээштер.

Аар чүве көдүрерге оорга соөктериниң аразында кежар бот-боттарынга хамаарыштыр чыла берип болур. Ол таварылгада нерви дамырлары оорга соөгү кылышкаш, оларны аартыр. Бодунуң ажылынын ийи-биле эвээш шимчээр, чемненириниң чурумун сагывас кижилериңе оорга болгаш хендирбе соөктеринге дустар өскеш, нерви дазылчыгаштарын кызыштар. Ындыг таварылгада радикулит база тыптып болур.

B_1 болгаш B_2 деп витаминнериң организмге четпестээнинден ол база тыптыр. Оорга соөгүнүң база үттүг-чарын аарыы, чүнүңү бодунда ыжыктар радикулиттің база тывылдырар. Шаанда оорга соөгу кемдээн ийикпе, туберкулёзтан аарып чораан кижилерге база радикулит тыптын болур. Ооң чылдагааны чүнүңү даштыкы халыгының адаанга базыышкын удатканында болур. Ындыг таварылгада чүнүңү суун, сордурбушаан, эмнээр.

Радикулиттен кижи бүрүзүнүң аарып эгелээри домей эвес. Чамдык кижилер оорту аарыыр: оорга-мойнум, холбудум шылаар, улуур, ыыштыгар, чымылап аарыыр апарды дижир. Чамдыктары хенертен аарыыр, мырынай турып, шимчеп албастай бээр.

Бир эвес аарыгны ой-шаанда эмнетпес болза өске кадык нерви дамырларынче ол тарап, организмге херек үүлдериңе хавдырлгазын четпестедиптер. Ынчан холдуң, буттуң шыңган эттери чиңгеп, дыргактар белеп тоглап, кептиң өңү өскерлир, карталыр болгаш деридер чорук база өскерлир. Радикулит аарыының кавдыг-бир демдээн эскерген аарыг кижилер нерви эмчизинге келир ужурлуг, эмчи аңаа сүмени бээр болгаш эмнээр.

Б. МОНГУШ,
нерви аарыының эмчизи.

Автоматтар болгаш кижи

Амгы үеде Японияда 1.400000 ажыг садыг автоматтары ажылдап турар. Олар чылдын-на 660 млрд. иенниң янзы-бүрү бараанларын садып турар. Автоматтар суксунга ижер сугну, таакпыны, чигирчимис аймаан, солуннарны, демир-орук билеттерин садыглап турар. Иштики рынокта автоматтарга негелде чылдың-на өзүп турар. 50 ажыг хевириин садыг автоматтарын бүдүрүп үндүрүп турар 30 ажыг компания ол негелдеви хандырар арталыг. Оларның хөй кезии контрольдавр болгаш акша адырыктаар механизмнер болгаш соодукчулар-биле хандыртынган нарын агрегаттар болур.

Автоматтарны садын алган чарыгдал дарый эгиттиин турар. Чүге дээрге оларның хандырылгазы садыгжының болгаш кассириниң шалынынга болаарга оравчок чин.

Бүдүрүлге ээлериңе ажыктыг автоматтар садыг хандырылга черлериңден кижилерни кызып үндүргеш, ажыл чок чорукту улам көвүдедип турар. Японияның демир-орук администрациязы 1975 чылда автоматтарның дузазы-биле билеттериң 60 хуузун саткаш, «артык» кассирлерни ажылдан хостаарын планнаан турар. Японияның демир-орукчуларының профэвилели ажылдан үндүртүр деп турар кассирлерни камгалавышаан, чаа техникага эвес, а бай-хөрецгитен ацгыларның ажык-кончаа сүрер оралдажыышкыннарынга удурланыышкынын илерГейлеп турар. Профэвилели демир-орук администрациязыдан ажылдан үндүрткен кижилерни катап ажылга киирер дугайында хемчегларни ап чоруларын негөөн. Амгы үеде профэвилелинде каттыжын кирбээн муң-муң садыгжылар берге байдалда турар. Оларны автоматтар ажылдан кызып үндүрүп турар.

П. ТЕБИН.

ТОКИО. **СӘТА-ның корр.**

«Бон Маршениң» кырында айыыл

Парижтиң Севр кудумчузунда хөй кижилиг кварталдың төвүнде 1852 чылда тудуп турган хоочун «Бон Марше» универмагының ат-алдары чүгле француз пайысылалга эвес, харын-даа ооң дашкаар өске черлерге безин сураглыг. Эмиль Золя «Дамаское счастье» деп романында ынчан эң улут деп санаттырып турган ол магазин дугайын бижээн.

Амгы үеде универмагты узуткап чок кылырының айылы тургустунуп келген. А ында ажылдап турар 2.100 садыгжылар болгаш албан-хаакчылар ажыл чок артар чыгыы апаргөн. Үш чыл мурнунда ол магазинни француз монополистер Вилло алышкылар садып алган соонда ындыг айыыл диргелип келген. «Ниити рыноктуң» аргылга компанияларының аразында бирги черни эзлеп турар күчүлүг монополиялыг болуктуг тургузуп алган 70 хире артылга бүдүрүлгелери Вилло алышкылардың холунда турар. Оларның бүдүрүлгелериндe 22.000 ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ажылдап турар, а 1969 чылда чүгле Франциядa оларның саарылгазы 1,5 млрд. франк болган.

Вилло алышкылар «Бон Марше» универмагын шуут узуткаар деп шинтирлээннер. Ол сорулга-биле магазинге колдуунда улус садып албастай берген бараанларны садыглап эгелээн. Ооң түңнелинде 1970 чылда магазин 60 млн. франк каражалыг болган.

Ол чоруккa сылдаглап алгаш, магазиниң дирекциязы бо чылдың июль айда ажылчыннарны массалыы-биле ажылдан үндүрүп эгелээн. Ынчан 300 кижи ажылдан үндүрткеш, «Бон Маршениң» ажылчыннары бүдүрүлге ээлериниң кара туразында ажылалынга удурланыышкынын илередип, демонстрация чоруткан. Олар чылдагаан чок черге кижилерни ажылдан үндүрер чоруккa шинтирлиг-биле удурланган күзелин илереткеннер. Францияның күш-ажылдың Бүгү-ниити конфедерациязы ажылчыннарны деткээн.

«Бон Марше» универмагын хоозураткаш, бажының бускаш, ооң турган девискээринге элээн каш административтиг черлер тудуп алырын шинтирлээн Вилло алышкыларның оралдажыышкынларын париж солуннары сойгалап, илередип турган. Олар хөй акша ажылдан алырын бодап турганнар. Ынчалаа-даа Вилло алышкылар ажылчы чоннуң болгаш хөй-ниитиниң негелдезинге таварышкаш ажылчыннар үндүрерин сокаткан. Ол үр болур ирги бе? — деп «Журналь дю диманш» солун улуг дүвүрээзин-биле айтырыг салып турар.

Р. СЕРЕБРЕННИКОВ,
СЭТА-ның корр.

Немей үндүрген акша-бараан лотереязы

РСФСР-ниң акша-бараан лотереязы чон ортузунда аажок сурагжаан. Бо чылын сес ойнаашкын таржын эрттирери толевилеттинген. Ындыг болза-даа, лотереяның чедишкинин барымдаалааш, чаа чылга уткуштур лотереяны немей үндүрер деп шинтирлээн.

Россия Федерациязының Сан министерствозунга баарга, СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканын ёзугаар алырга, чаа чыл лотереязын 30 миллион рубль түңүг кылдыр үндүргеш. Ол түңүг 60 хуузу лотерея билеттериниң ээлериңе ойнаашкынар кылдыр эгиттинер.

Чаа чыл лотереязының кол ойнаашкынары — 100 «Москвич-412» автомобиль, 100 «Запорожец» ЗАЗ-966 автомобиль. Чуузалыг «ИЖ-Юпитер-3» мотоцикл-биле катай чүүл-бүрү маркалыг 600 мотоцикл, 200 пианино, 500 телевизор, 3200 соодукчу, 1600 хевис база ойнаттынар. Оон өске ойнаашкынларның аразында «Орбита-2» магнитофонар, «ВЭФ-201» болгаш оон-даа өске радиоприёмниктер, кинокамералар, фотоаппараттар, шактар бар.

Тираж декабрьның 29-30-де Калугада болур. Чаа чыл лотереязының олчалыг билеттериниң ээлери 11.820000 акша болгаш бараан ойнаашкынларынга таваржыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кезээ ажылгый киллизинин 21-47 улетүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуу киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң, чаңчылда Тываның ном дөмдүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00086